

FRANJE

Mededelingen uit de Secties "Snellen" en "Ter Haar" van de Nederlandse
Entomologische Vereniging

Colofon

Franje is het gezamenlijke contactorgaan van de secties “Snellen” en “Ter Haar” van de Nederlandse Entomologische Vereniging en verschijnt tweemaal per jaar.

Logo: *Cosmopterix zieglerella* (Hübner, 1810), door Sjaak Koster

Redactie: de besturen van de secties Snellen en Ter Haar.

Redactie-adres: Maurice Franssen, van Lidth de Jeudelaan 3, 6703 JA Wageningen.

T: 0317-422940, E: fransseq@xs4all.nl.

Bestuur sectie Snellen:

E-mail: snellen@nev.nl

voorzitter: Louis van Deventer, Van Speijkstraat 45, 5151 MD Drunen. T: 06-37657985

secretaris: Marja van der Grift, De Oude Wei 5, 3958 DE Amerongen. T: 06-20618014

penningmeester: Frans Groenen, Kastanjedreef 7, 5571 AE Bergeijk. T: 06 18303213

lid: Jurriën van Deijk, Molenbeekstraat 23, 6871 WX Renkum.

Bestuur sectie Ter Haar:

voorzitter: Klaas Kaag, Kofstraat 14, 1784 RP Den Helder. T: 0223-630144,

E: klaas.kaag@hetnet.nl

secretaris: Maja de Keijzer, Cornelis de Wittstraat 36^e, 3311 GD, Dordrecht.

T: 078-6137704, E: boos@xs4all.nl

penningmeester: Hans Groenewoud, Hatertseweg 620, 6535 ZZ Nijmegen.

T: 024-3541725, E: groenewoud.en.devisser@gmail.com

lid: Piet van Son, Molenstraat 52, 5051 LH Goirle, T: 013-5343042.

E: pjaw.vanson@home.nl

lid: Trees Kaizer, Osdorperweg 529, 1067 SR Amsterdam, t.kaizer@planet.nl

Lidmaatschap voor leden van Snellen:

€ 10,- per jaar, bij voorkeur te voldoen op banknummer (IBAN) NL85 INGB 0006 6797 53 t.n.v. Sectie Snellen in Soest. Dit onder vermelding van ‘Contributie Snellen’ en het jaartal. Foreign members can pay their yearly subscription of € 10.00 at the international banking account number (IBAN) NL85 INGB 0006 6797 53 in the name of Sectie Snellen in Soest (BIC code INGBNL2A).

Lidmaatschap voor leden van Ter Haar:

€ 12,- per jaar, IBAN-nummer: NL 36 INGB 0004 3165 51 t.n.v. sectie Ter Haar, Nijmegen, onder vermelding van Contributie ter Haar en het jaartal.

Website NEV: www.nev.nl

Website Snellen: www.sectiesnellen.nl

Website Ter Haar: www.sectieterhaar.com

INHOUD

Maja de Keijzer – Verslag Najaarsbijeenkomst Sectie Ter Haar 15 oktober 2022	4
Hans Groenewoud – Begroting sectie Ter Haar 2023	8
Joke Stuurman – Vlinders in 't Spijkbos	10
Gerrit Tuinstra – Interessante macro's in 2022	12
Cees Gielis – Vlinders in de Vijfheerenlanden	16
Maurice Franssen – Het vlinderjaar 2022	17
Louis van Deventer – Verslag Najaarsbijeenkomst Sectie Snellen 5 november 2022	22
Violet Middelman en Remco Vos – Nationale Nachtvlindernacht 2022 bij het Groene Huis in Amersfoort, 1 juli 2022	24
Tineke Cramer - Korte mededelingen uit Noord-Brabant	27
Louis van Deventer – <i>Metasia ophialis</i> (Treitschke, 1829) in Nederland	29
Ton Zijp – Meelmotten	31
Violet Middelman en Remco Vos – Rupsen- en bladmineerdersexcursie, 10 september 2022 in Swalmen	32
Tymo Muus – Sluipmoordenaar stikstof: vriend of vijand van de vlinder?	35
Erik van Nieukerken – 23 ^e SEL Congres 2023 & 11 ^e Forum Herbulot in Frankrijk "Conservation, Ecology and Systematics of Lepidoptera in a changing world"	43
Voorjaarsbijeenkomst sectie Snellen	45
Voorjaarsbijeenkomst sectie Ter Haar	46
Richtlijnen voor auteurs van Franje	47

VERSLAG NAJAARBIJENKOMST SECTIE TER HAAR 15 OKTOBER 2022 TE SCHOONREWOERD

Maja de Keijzer

Aanwezig (30 personen)

Frits Bruijnis, Tineke Cramer, Guus Dekkers, Louis van Deventer, Maurice Franssen, Wim Gerritsen, Cees Gielis, Marja van der Grift, Hans Groenewoud, Harry Groenink, Carel ten Ham, Klaas Kaag, Trees Kaizer, Maja de Keijzer, Ad Mol, Tymo Muus, Charles Naves, Frans Post, Rob Rossel, Johan Schipperen, Siep Sinnema, Jannie Sinnema-Bloemen, Piet van Son, Henk Stuurman, Joke Stuurman-Huitema, Gerrit Tuinstra, Anneke van der Veen, Jeroen Voogd, Reinder Wijma, Cun Wijnen

Afwezig met bericht van verhindering: (4 personen)

De volgende personen hebben een bericht van verhindering gestuurd: Bert Groothedde, Hans Hollander, Abel Jagersma, en Wim Poppe.

Nieuwe leden (3 personen)

Sinds de laatste bijeenkomst van februari 2022 hebben zich de volgende leden aangemeld: Rob van Bemmelen, Edo Goverse, en Ronald Jacobs. Een hartelijk welkom aan onze nieuwe leden.

Opening van de vergadering door de voorzitter

De voorzitter opent de vergadering en heet iedereen van harte welkom.

Notulen van de vorige bijeenkomst (26 februari 2022, gepubliceerd in *Franje* 50, pp 64-69)

Er zijn vanuit de zaal geen opmerkingen. Het verslag wordt goedgekeurd en is hierbij vastgesteld, met dank aan de secretaris.

Naar aanleiding van de notulen merkt Wim Gerritsen op dat hij wel een paar suggesties heeft om het 25-jarig bestaan van de Sectie Ter Haar zichtbaar te maken. Wat te denken van bijvoorbeeld een T-shirt of pet met Ter Haar er duidelijk op vermeld. Dat is ook prettig als je in het veld staat en aangesproken wordt. Klaas vertelt dat we nu wel flyers hebben om Ter Haar te promoten, maar hij heeft deze nu niet bij zich. Louis van Deventer memoreert dat de Sectie Snellen bij haar 25-jarig bestaan kleine doosjes liet maken met het logo!

Wim zou ook graag willen weten hoe het nu zit met de WVF en de NDFP. Is er al een reactie van De Vlinderstichting. Neen, die is er niet en Tymo Muus reageert hierop. Hij wil heel graag een gesprek hebben met de Vlinderstichting én Ter Haar én Snellen, vooral over de database Noctua. Want hoe zouden bepaalde waarnemingen kunnen worden afgeschermd als deze nu via de NDFP voor een veel groter publiek openbaar worden. Jeroen Voogd vertelt dat de waarnemingen dan weliswaar afgeschermd mogen zijn, maar dat er ineens op allerlei paadjes in de buurt van interessante waarnemingen talloze led-emmers te ontdekken vallen. Dus er zijn toch mogelijkheden om de plaats bij benadering te vinden.

Op basis van openbaarheid gegevens zijn volgens Frans Post met enig speurwerk diverse kilometerhokken te achterhalen van zeldzame vlindersoorten. Louis van Deventer, nu voorzitter van de Sectie Snellen, zegt dat er een vervolg komt op dit onderwerp, want ook in de WVF zijn verborgen gegevens vaak te achterhalen.

Diverse bestuursmededelingen

1. Financiële zaken

1.a Excursie 2022

Secretaris Hans Groenewoud geeft een financiële verantwoording over de gezamenlijke excursie met Snellen. Hij neemt ons mee in de uitgaven vs de inkomsten en meldt dat er een positief saldo is van 211,81 euro. De excursie van 2022 viel relatief “goedkoop” uit en het restant zit dus nu in de excursie-pot voor volgend jaar, uiteraard te delen met Snellen.

1.b Begroting 2023

De penningmeester laat ons vervolgens de begroting voor 2023 zien. Alles wordt duurder is de verwachting, dus dat is verwerkt in deze begroting wat betreft zaalhuur, vervaardigen Franje, porto, reiskosten etc.

1.c Terugblik 2022

Wat betreft een terugblik op 2022: de meeste kosten zijn inmiddels bekend en betaald. Wat de inkomsten betreft is er een punt van zorg, want nog niet alle leden hebben hun contributie betaald. Onze sectie stuurt nooit facturen uit, dus wellicht heeft niet iedereen meteen in januari aan contributiebetaling gedacht. Bij deze het dringende verzoek aan de leden is om svp ook zelf te controleren of zij de betaling 2022 hebben overgemaakt. De secretaris gaat hier ook achterheen, en betalingsherinneringen kunnen verwacht worden. Als de uitstaande betalingen binnen zijn, zien de financiën er goed uit en hoeven we nog niet aan contributieverhoging te denken. Zie het overzicht verderop in deze Franje.

2. Franje

Maurice, onze redacteur van *Franje* toont het laatste nummer. Het is duidelijk: er is veel kopij ontvangen en het is een goed teken dat de leden zoveel te melden hebben. Helaas is *Franje* aan een bepaalde omvang gebonden. Een dubbelnummer zoals enige tijd geleden is een dure aangelegenheid. Voor de laatste twee nummers zijn er wegens plaatsgebrek bepaalde bijdragen doorgeschoven. Dat is jammer, want nu verschijnt een bijdrage soms pas een jaar na presentatie. De redacteur wil in het vervolg behoudender zijn met het aantal te plaatsen illustraties en foto's. Hij zal dit altijd in overleg met de auteur doen, maar wees er dus wel op bedacht dat het fijn is om diverse foto's in te sturen, maar dat deze beslist niet allemaal geplaatst zullen worden.

Foto's en illustraties hebben nog een ander facet. *Franje* is een officiële geregistreerde publicatie, met een ISSN. Voor een nu geplaatste bijdrage hebben Louis van Deventer en Sjaak Koster diverse mooie foto's van websites gehaald. Bedenk dat daar wel toestemming voor gevraagd moet worden en dat de foto een bronvermelding moet hebben. Foto's en illustraties mogen, maar dan moet het wel eigen werk van de auteur zijn of de auteur moet zelf de toestemming geregeld hebben en bronvermelding toevoegen. Zo niet, dan kan *Franje* een fikse boete verwachten van ca 250 tot 600 euro per foto. Dit is zeker niet denkbeeldig,

want er zijn bedrijven die software hebben ontwikkeld die constant op zoek is naar misbruik, dus naar ongeoorloofd hergebruik. Open source intelligence wil het copyright van illustraties beschermen en speurt daarom het web af.

Siep Sinnema merkt op dat de Friese uitgave Flinterwille soms ook te veel kopij heeft. In dat geval gebruikt de drukker een techniek van een “bredere rug” (squarefold, in vakjargon) om een niet meteen uit elkaar vallend blad te maken.

Franje heeft een ruilabonnement met *Melanargia*. Dit blad wordt naar Maurice Franssen gestuurd. Hij heeft een paar nummers voor in de zaal neergelegd ter inzage. Wil men een bepaald artikel ontvangen, dan graag een papiertje met naam, emailadres en gewenst artikel maken. Maurice zal dan een PDF naar de aanvrager sturen.

3 Website Sectie Ter Haar

Hans Groenewoud haakt in op het vorige thema: een keuze maken uit veel mooi illustratiemateriaal. Overgebleven mooie foto's kunnen altijd door hem op onze website geplaatst worden. Ook verslagen van inventarisaties kunnen geplaatst worden. U kunt materiaal direct aanleveren bij Hans.

4. Bestuurswissel

Vandaag moeten we afscheid nemen van Maurice Franssen als lid van het bestuur. Hij is vandaag voor de tweede keer aan het einde van zijn tweede termijn als bestuurslid. Dat betekent dat hij bijna 12 jaar in diverse functies zijn krachten aan Ter Haar gewijd heeft. Maurice wordt heel hartelijk bedankt voor zijn inzet en zijn net verworven extra vrije tijd kan hij gaan besteden aan een prachtig boek over bossen.

Trees Kaizer heeft zich bereid verklaard om het bestuur te komen versterken. Zij wordt met een luid applaus verwelkomd.

5 Jaarlijks excursieweekend; korte terugblik op 2022 en plannen voor 2023

Klaas geeft een korte impressie van het excursieweekend begin juli in en rond Schoorl. Voor zover de waarnemingen nu binnen zijn en waar nodig gevalideerd, zijn er 440 soorten waargenomen, ongeveer gelijkelijk verdeeld over macro's en micro's. Negenenzestig soorten zijn nieuw voor het gebied Schoorl. Voor het Zwanenwater zijn er 7 soorten voor het eerst vermeld.

Wat zijn de plannen voor 2023? Klaas en Tymo hebben hier over gebrainstormd en Tymo toont ons via een powerpoint presentatie een idee voor een inventarisatie in Drenthe. De heren denken aan het Buitencentrum School in Bos in Wilhelminaoord, sinds kort Unesco werelderfgoed. Groepsaccomodatie op dit terrein is mogelijk, in principe bedoeld voor accommodatie van schoolklassen uit de Randstad. De directe omgeving van School in Bos bestaat uit een heemtuin, aangelegd voor natuur-onderwijsdoeleinden. Vanuit de standplaats kunnen interessante terreinen bezocht worden bij Vledder (het Vledderveen), de Woldberg, de Havelterberg, het Eesveen.

De accommodatie bestaat uit ongeveer 85 slaappleatsen. Er is geen maaltjidservice. Het gaat dus alleen om overnachting waarbij slaapzak etc. moet worden meegenomen. De keuken biedt wel ruimte om zelf voor ons ontbijt en lunch te zorgen en er is ruimte genoeg om ergens te zitten of te werken. In principe gaat het om het weekend van 16-18 juni 2023. Na afloop van het weekend zijn er nog wat corvee- en schoonmaakwerkzaamheden. Vermoedelijke kosten ca 75 euro per persoon voor overnachting; daar komt eten en drinken nog bij.

Drenthe kent een nachtvlinderwerkgroep en Klaas Kaag zal contact opnemen met deze groep. Wellicht valt er iets te combineren. Een eerste inventarisatie naar interesse voor deze plek bij de aanwezigen in de zaal levert een positief resultaat op. Cees Gielis geeft als tip dat de Sectie Diptera van de NEV vaak weekenden heeft op padvindersonderkomens of in Nivon huizen. Misschien handig om bepaalde locaties te recyclen! Suggesties voor interessante gebieden met groepsaccommodatie zijn altijd welkom bij het bestuur.

6. Rondvraag

Louis van Deventer brengt de groeten van Ab Goutbeek over aan alle leden. We zullen Ab zeer waarschijnlijk niet meer kunnen verwelkomen bij de bijeenkomsten omdat zijn gezondheid helaas achteruitgaat. Ab biedt de volgende materialen aan: *Entomologische berichten* 1959-1986 ingebonden en 1987 tot nu toe los, evenals *Gorteria* 1919-1966 en *Vlinders* nummers 1-29. De tijdschriften zijn gratis op te halen, evenals spanplanken.

Vanuit de leden wordt gemeld dat Wim van Rooijen en Willy Biesenbaum overleden zijn.

Jeroen Voogd heeft levende vlinders bij zich van het windweeskind (*Aedia leucomelas* (Linnaeus, 1758)), een zuid-Europese uilensoort, resultaat van een geslaagde rupsenkweek. Wie geïnteresseerd is kan in de pauze even bij hem langsgaan. Deze soort is slechts één keer in Nederland waargenomen in 1987 in Urmond.

7. Volgende bijeenkomsten Sectie Ter Haar

De voorjaarsbijeenkomst vindt plaats op zaterdag 1 april 2023. De najaarsbijeenkomst valt op zaterdag 4 november 2023.

Faunistische mededelingen

Samenvattingen van de faunistische mededelingen tijdens de bijeenkomst zijn vermeld in deze Franje. Daarnaast waren er nog bijdragen van Frans Post en Jeroen Voogd.

Begroting sectie Ter Haar 2023

Hans Groenewoud

Hans bespreekt de begroting voor 2023, die op de volgende pagina in tabel is weergegeven. Wat meteen opvalt zijn de hoge kosten voor de Franje (€ 700 begroot). Dat is misschien iets pessimistisch, maar toch niet zo gek als je bedenkt dat alleen ter Haar in 2022 al € 672 aan de Franje heeft betaald (dus ook Snellen datzelfde bedrag). Er zijn ook wat meer inkomsten (we rekenen in 2023 op 115 betalende leden en 10 betalende huisgenootleden), maar dan houden we toch nog een gat over van €187 ($1627 - 1440 = 187$). We moeten ons in de toekomst beraden hoe daar mee om te gaan. We wachten even de definitieve afrekening over 2022 en de ontwikkelingen af en zullen er tijdens de voorjaarsbijeenkomst op terug komen. Voorlopig is er geen reden tot paniek (onze reserves zijn groot genoeg), maar we kunnen deze tekorten natuurlijk niet eeuwig dragen.

Opmerkingen bij de tabel:

- 1) Op basis van de facturen van de Franje nr. 49 en 50, ons aandeel in deze kosten bedraagt € 672 (in het voorjaar 323 euro per sectie (Franje 49) en in het najaar 349 euro per sectie (Franje 50)), dus totaal over 2022, 672 euro per sectie, dus ook voor ons. Daarom begroot op 700 euro.
- 2) Gebaseerd op: 2 consumpties gratis per bestuurslid (5 bestuursleden is 10 consumpties per vergadering). Dit betekent op jaarbasis $2 \times 10 = 20$ consumpties a € 3,50 = € 70.
- 3) Berekend op basis van de gemaakte kosten de afgelopen jaren
- 4) O.a. NEV - besturenraad en overleg met de sectie Snellen.

Sectie Ter Haar: begroting kalenderjaar 2023

	Begroting			Resultaat	
	jaar 2023	jaar 2022	jaar 2021	jaar 2021	jaar 2020
Inkomsten					
Contributies	1.440	1.362	1.248		1.296
€ 12 resp. € 6					
Totaal	1.440	1.362	1.248	1.248	1.296

	Begroting			Resultaat	
	jaar 2023	jaar 2022	jaar 2021	jaar 2021	jaar 2020
Uitgaven					
Zaalhuur	175	175	100		80
Kosten Franje	700	440	500		322 1)
Eenmalige kosten Franje	0	0	10		0
Vergaderkosten bestuur	100	70	50		36 2)
Reiskosten bestuur	350	295	150		149 3)
Overige reiskosten	100	100	0		93 4)
Bankkosten	200	130	150		141
Onvoorzienne kosten			135		97
Determinatie- of cursusdag	0	150	150		0
Afrondingsverschil	2	2	3		0
Positief exploitatiesaldo	0	0	0		378
	1.627	1.362	1.248	1.248	1.296

Per 01-01-2021 wordt uitgegaan van 100 betalende leden en 8 betalende huisgenootleden = € 1.248

Per 01-01-2022 wordt uitgegaan van 110 betalende leden en 7 betalende huisgenootleden = € 1.362

Per 01-01-2023 wordt uitgegaan van 115 betalende leden en 10 betalende huisgenootleden = € 1.440

VLINDERS IN 'T SPIJKBOS

Joke Stuurman (tekst en foto's)

Wederom toon ik een aantal soorten, die ik ving in 't Spijkbos vanaf 2019 tot en met 2022. 't Spijkbos is gelegen aan de rand van het Veluwemeer in Oostelijk Flevoland. Eén soort is gevonden in het Roggebotzandbos.

- Petrophora chlorosata* (Scopoli, 1763) – varensperner, 2.vi.2019
Ipimorpha retusa (Linnaeus, 1761) – heremietuil, 25.vi.2020
Orthonama vittata (Borkhausen, 1794) – moeraswalstrospanner, 15.ix.2020
Macrochilo cribrumalis (Hübner, 1793) – stippelsnuituil, 20.vi.2021
Polia nebulosa (Hufnagel, 1766) – marmeruil, 28.vi.2021
Laspeyria flexula (Denis & Schiffermüller, 1775) – bruine sikkelluil, 24.viii.2021
Hyphenodes humidalis (Doubleday, 1850) – moeras-micro-uil, 6.ix.2021
Clostera anachoreta (Denis & Schiffermüller, 1775) – kleine wapendrager, 12.iv.2022 (Fig. 1)
Trichopteryx carpinata (Borkhausen, 1794) – vroege blokspanner, 12.iv.2022
Selenia lunularia (Hübner, 1788) – lindeherculesje, 10.v.2022
Nola confusalis (Herrich-Schäffer, 1847) – vroeg visstaartje, 17.v.2022
Melanthia procellata (Denis & Schiffermüller, 1775) – witvlekbosrankspanner, 17.v.2022
Cepphis advenaria (Hübner, 1790) – kleine herculesspanner, 17.v.2022
Miltchrista miniata (Forster, 1771) – rozenblaadje, 28.vi.2022
Hydrelia flammeolaria (Hufnagel, 1767) – geel spannertje, 28.vi.2022
Furcula bifida (Brahm, 1787) – wilgenhermelijnvlinder, 24.vii.2022
Euxoa tritici (Linnaeus, 1761) – graanworteluil, 14.viii.2022
Amphipoea spec. – vlekkuil spec., 14.viii.2022
Nonagra typhae (Thunberg, 1784) – lisdoddeboorder, 12.ix.2022
Mythimna vitellina (Hübner, 1808) – zuidelijke grasuil, 12.ix.2022

FIGUUR 1. *Clostera anachoreta*, Spijkbos, 12.iv.2022.

Anticlea derivata (Denis & Schiffermüller, 1775), getekende rozenspanner, was voor mij een wenssoort omdat ik deze ooit in de Eifel (Dld) heb gezien (mei 2002). Via een tip van Ico Hoogendoorn heb ik deze spanner uiteindelijk in het Roggebotzandbos (ook Oostelijk Flevoland) in het voorjaar van 2022 kunnen spotten 19.iv.2022 en fotograferen (Fig. 2)!

Pharmacis fusconebulosa (De Geer, 1778), gemarmerde wortelboorder, is een nieuwe soort voor de Flevopolder. Deze kwam op 20.vi.2021 op het laken (Fig. 3). Van de *Amphipoea spec.* hoop ik via determinatie door Gerrit Tuinstra de officiële naam te kunnen geven. *Melanthia procellata* (Denis & Schiffermüller, 1775), witvlekbosrankspanner, had ik al eens eerder laten zien. Deze toch vrij zeldzame spanner heb ik in de afgelopen 4 seizoenen al 37 keer op het laken gehad in 't Spijkbos (Fig. 4). In totaal zijn er van deze soort tussen 2009 en 2021 86 ex. gezien in de hele Flevopolder. Dit geldt ook voor *Laspeyria flexula* (Denis & Schiffermüller, 1775), bruine sikkelluil, in totaal zijn er vanaf 2014 t/m 2021 41 exemplaren geteld in de Flevopolder (Fig. 5). Tot en met 2022 heb ik er nu zelf al 61 genoteerd in 't Spijkbos.

FIGUUR 2. *Anticlea derivata*, Roggebotzandbos, 19.iv.2022.

FIGUUR 3. *Pharmacis fusconebulosa*, Spijkbos, 20.vi.2021.

FIGUUR 4. *Melanthia procellata*, Spijkbos, 17.v.2022.

FIGUUR 5. *Laspeyria flexula*, Spijkbos, 24.viii.2021.

INTERESSANTE MACRO'S IN 2022

Gerrit Tuinstra (tekst en foto's)

Aan de hand van een powerpoint worden diverse interessante waarnemingen uit 2022 getoond, te beginnen met de waarneming van twee exemplaren van de springzaadspanner, *Ecliptopera capitata* (Herrich Schäffer, 1839), op 26.vii.2022 in de Alde Feanen nabij Eernewoude. Het zijn de eerste waarnemingen van de soort in de provincie Friesland. Beide exemplaren verschenen op het licht op de witte lakens van Reinder Wijma en ondergetekende. Later in het seizoen werden in het gebied door Reinder nog een aantal exemplaren gevangen.

De volgende dia toont een spanner met de soortnaam malvabandspanner, *Larentia clavaria* (Haworth, 1809), gevangen op 12.viii.2022 nabij het dorp Pingjum, niet ver van de Afsluitdijk. Vanuit de zaal wordt opgemerkt dat het wellicht een andere soort is en dat bleek later inderdaad het geval te zijn: het gaat om de bruinbandspanner, *Scotopteryx chenopodiata* (Linnaeus, 1758). Het is een vreemd uitziend exemplaar omdat de linkervleugels veel groter van kleur zijn dan de rechtervleugels (zowel voor- als achtervleugels) (Fig. 1). Het zou een gynandromorph kunnen zijn. Vanuit de zaal wordt opgemerkt dat dat mogelijk bevestigd kan worden aan de hand van genitaalonderzoek.

FIGUUR 1. *Scotopteryx chenopodiata*, Pingjum, 12.viii.2022.

De vlinder die hierna vertoond wordt is een hele bijzondere en waarschijnlijk ook een gynandromorph, van de schimmelspanner, *Dysstroma truncata* (Hufnagel, 1767). Ook bij dit exemplaar is de linkervleugel groter dan de rechter (Fig. 2). Maar daarnaast zijn de beide (voor)vleugels ook geheel anders qua kleur en tekening. De linkervleugel heeft een zwarte dwarsband, de rechter een lichtgrijze. Daarnaast is het zo dat de linkervleugel kenmerken vertoont van de 'dubbelsoort' gehoekte schimmelspanner *Dysstroma citrata* (Linnaeus, 1761). Of dat in werkelijkheid mogelijk is, is niet bekend en uit de zaal komen ook geen geluiden of dit fenomeen bekend is. Het exemplaar werd op de foto gezet door Regina Ynsen uit Stiens en werd door haar waargenomen in de tuin, op 6.vi.2022. Helaas is er alleen een foto gemaakt en is de vlinder niet verzameld.

FIGUUR 2. *Dysstroma truncata*, Stiens, 6.vi.2022.

Foto: Regina Ynsen.

Op 31.viii.2022 werd in de ochtend een exemplaar waargenomen van de roodstreepspanner, *Rhodometra sacra* (Linnaeus, 1767), op een geogoste tarweakker in Elsloo, in het zuidoosten van de provincie Friesland (Fig. 3). Op 6.ix.2022 werden in de avond maar liefst zeven exemplaren van de soort gezien op dezelfde locatie. Drie hiervan verschenen op licht en de andere exemplaren werden eerder en later op de avond gezien in de tarwestoppel. Een tiende exemplaar werd waargenomen op 14.ix.2022, op dezelfde locatie. Op de locatie heeft ongetwijfeld voortplanting van de soort plaatsgevonden, gezien het grote aantal van deze echte migrant. In de akker zelf staat veel varkensgras en in een perceel ernaast schapenzuring. Beide zijn voedselplant van de roodstreepspanner en wellicht hebben hierop de rupsen gezeten.

Op dezelfde avond als waarop de zeven roodstreepspanners waargenomen werden, werden ook de zuidelijke grasuil, *Mythimna vitellina* (Hübner, 1808) en witte-l-uil, *M. l-album* (Linnaeus, 1767) gevangen op licht. In ieder geval de zuidelijke grasuil is net als de roodstreepspanner een migrant. De witte-l-uil werd in het verleden – in ieder geval in het noorden van Nederland – als migrant beschouwd, maar tegenwoordig wordt de soort steeds vaker gezien en wellicht zijn thans er ‘blijvende populaties’ aanwezig van de soort, in het noorden. Op de volgende dia wordt het verloop van het aantal waargenomen exemplaren per jaar getoond, op basis van waarnemingen door ondergetekende: 2010: 1 ex., 2015: 2 exx., 2018: 1 ex., 2019: 1 ex., 2020: 9 exx., 2021 5 exx. en maar liefst 27 exx. in 2022.

Op 25.viii.2022 werd nabij Wolvega een exemplaar gevangen van de kleine wapendrager, *Clostera anachoreta* (Denis & Schiffermüller, 1775), op licht. In de noordelijke provincies is de soort een zeldzaamheid. Op 25.vii.1990 werd op dezelfde locatie een exemplaar van de soort gevangen door Philip Zeinstra.

Op de zeedijk bij Lauwersoog werd op 18.vii.2022 een exemplaar van de witlijntandvlinder, *Drymonia querna* (Denis & Schiffermüller, 1775), op licht gevangen (Fig. 4). Een vreemde plek voor een soort die slechts één keer eerder in het Lauwersmeergebied waargenomen

werd. Maar blijkbaar had de soort in 2022 een goed seizoen of breidt de soort zich uit, want op 19.vii.2022 werd opnieuw een exemplaar op licht gevangen.

Een bijzonderheid en nieuw voor het Lauwersmeergebied is de wikke-uil, *Lygephila pastinum* (Treitschke, 1826) (Fig. 5). Vooral van Vlieland en Zuid-Limburg zijn waarnemingen van deze vlinder bekend en daarbuiten is de soort erg zeldzaam. Een mooie aanwinst dus voor het gebied, alwaar op sommige plekken flinke groeiplaatsen van een van de voedselplanten te vinden zijn: vogelwikke. Het exemplaar werd op licht gevangen op 12.vii.2022.

De populierengroenuil, *Earias vernana* (Fabricius, 1787), werd in het Lauwersmeergebied in 2019 voor het eerste gevangen en in 2021 opnieuw. Toen ging het in beide gevallen om een enkel exemplaar. In 2022 werden op 19.vii in totaal vier exemplaren gevangen, op twee verschillende plekken, door Frans Post en ondergetekende. Hiermee kan wel gezegd worden dat de soort een populatie heeft in het gebied. De vlinder blijft een zeldzaamheid in Nederland, die vrijwel uitsluitend en mondjesmaat in de provincies Drenthe en Groningen waargenomen wordt.

Zowel op 29.vi als 16.viii.2022 werd een exemplaar van de migrant vlekdaguil *Heliothis peltigera* (Denis & Schiffermüller, 1775) gevangen op licht, in het Lauwersmeergebied (Fig. 6).

Ook nieuw voor het Lauwersmeer is de op 12.iii.2022 gevangen gevlamde uil, *Actinotia polyodon* (Clerck, 1759) (Fig. 7). Vooralsnog wordt er aangenomen dat het een zwerver betreft, maar de voedselplant Sint-Janskruid is verspreid in het gebied wel aanwezig. In de komende jaren zal blijken welke status de soort heeft in het gebied. Overigens is de zeer fraaie gevlamde uil in de noordelijke provincies een uiterst zeldzame soort.

Op 19.vii.2022 werd in het Lauwersmeergebied een exemplaar van de hier zeer zeldzame donkere iepenuil, *Cosmia affinis* (Linnaeus, 1767), op licht gevangen.

Nieuw voor het Lauwersmeer was op 2.ix.2022 de essen-uil, *Atethmia centrago* (Haworth, 1809) (Fig. 8). Elders en vooral in het midden en zuiden van Nederland, maar ook in andere delen van de noordelijke provincies, is het geen zeldzaamheid. In het Lauwersmeer is er een weinig voorkomende boomsoort, wat het ontbreken van de vlinder in het gebied kan verklaren.

Op zowel 4 als 11.ix.2022 werd een exemplaar van de blauwvleugeluil, *Peridroma saucia* (Hübner, 1808), waargenomen in het Lauwersmeer. Opnieuw een migrant!

Op 12.viii.2022 verscheen het eerste blauw weeskind, *Catocala fraxini* (Linnaeus, 1758), van dit jaar op het witte laken. Tot en met 15 oktober werden in totaal 22 exemplaren gezien, op zowel smeers als licht. Op 4.ix werden maar liefst 9 exemplaren waargenomen op licht. Om het exacte aantal te bepalen werden de gevangen vlinders tijdelijk bewaard in de potten, alvorens ze weer losgelaten werden. In 2018 werd het eerste en enige exemplaar

van dat jaar gezien. In de jaren 2019, 2020 en 2021 betrof het resp. 4, 13 en 22 exemplaren. (Naschrift auteur: op 16.x.2022 werd nog een (laat) exemplaar gevangen!)

De volgende dia's vertoont twee exemplaren van de tweelingbosrankspanner, *Horisme radicularia* (De La Harpe, 1855)). Het ene werd gevangen door Abel Jagersma in (de stad) Groningen, op 30.vii.2022, het andere door Reinder Wijma in Drachten, op 5.viii.2022. De determinatie van beide exemplaren werd bevestigd aan de hand van genitaalonderzoek.

De volgende drie dia's gaan in op de resultaten van het werken met licht op de zeedijk nabij Lauwersoog, waarover ondergetekende tijdens een eerdere Ter Haar bijeenkomst al eens sprak. Tot en met 15 oktober werd acht keer met licht gevangen op de zeedijk en op deze avonden werden in totaal 230 soorten macronachtvlinders en 76 soorten micro-nachtvlinders waargenomen. Soms werden grote aantallen van bepaalde soorten gezien zoals 20 exemplaren van de sporkehoutspanner, *Philereme vetulata* (Denis & Schiffermüller, 1775) op 29.vi.2022 en naar schatting 300 exemplaren van de huismoeder *Noctua pronuba* (Linnaeus, 1758) op dezelfde datum. Naar schatting werden 1195 exemplaren van 111 macronachtvlindersoorten gezien op deze avond!

De laatste dia laat het resultaat van een van de beste avonden ooit in het Lauwersmeer zien. Op 19.vii.2022 werden 153 soorten macronachtvlinders waargenomen door ondergetekende, die daarbij een inschatting maakte van ca. 1030 exemplaren. Dit aantal is een grove inschatting, maar komt in de buurt van de 1246 exemplaren die door Frans Post genoteerd werden, van in totaal 126 macrosoorten. Frans stond met zijn lichtopstelling op dezelfde avond op een andere locatie in het Lauwersmeergebied. Omdat hij alle vlinders ving (en een dag later determineerde op soort en van iedere vlinder het geslacht bepaalde) kon hij het exacte aantal noteren. Het ging overigens om 962 mannetjes en 284 vrouwtjes!

FIGUUR 3. *Rhodometra sacraria*, Elsloo (Fr), 31.viii.2022.

FIGUUR 4. *Drymonia querna*, zeedijk bij Lauwersoog, 18.vii.2022.

FIGUUR 5. *Lygephila pastinum*, Lauwersmeer, 12.vii.2022.

FIGUUR 6. *Heliethis peltigera*, Lauwersmeer, 16.viii.2022.

FIGUUR 7. *Actinotia polyodon*, Lauwersmeer, 12.iii.2022.

FIGUUR 8. *Atethmia centrago*, Lauwersmeer, 2.ix.2022.

VLINDERS IN DE VIJFHEERENLANDEN

Cees Gielis

Ik ben bezig een overzicht te maken van de soorten welke in het gebied van de Vijfheerenlanden voorkomen (op dit moment 840+ soorten macro en micro's). De bedoeling is een soort presentatie te maken met foto's van het imago, eventueel uit te breiden met kenmerkende varianten, het mannelijk genitaal, het vrouwelijk genitaal, en de rups. Jeroen Voogd gaf aan dan de variatie in rupsentekening bij te willen voegen. Met medewerking van de leden van Ter Haar en in tweede instantie Snellen kan dit project uitgebreid worden naar primair de macro' s van Nederland, en later de micro' s. Met Hans Groenewoud zal op een later moment gezien worden hoe een en ander op de website moet komen. De vraag is of dit binnen Ter Haar en/of Snellen moet gebeuren, of dat we hier een aparte website voor op poten moeten zetten.

HET VLINDERJAAR 2022

Maurice Franssen (tekst en foto's, tenzij anders vermeld)

In 2022 heb ik op diverse plaatsen in Nederland naar nachtvlinders gekeken. Van noordwest naar zuidoost gaande:

- de Snellen-ter Haar excursie in het Zwanenwater (1.vii) en het Schoorls Duin (2.vii)
- de Coepelduynen bij Noordwijk aan Zee, maart - oktober
- de NEV zomerbijeenkomst, Lage Vuursche e.o., 10 en 11.vi
- de volkstuinten bij Wageningen, met de nachtvlinderwerkgroep van de KNNV-afdeling Wageningen e.o., maart – oktober
- de eigen achtertuin te Wageningen, gedurende het hele jaar
- natuurgebied Laag Wolfheze, maart – september
- natuurgebied de Groenlanden in de Ooijpolder bij Nijmegen, in het kader van 5000-soortenjaar Gelderse Poort, juni - september

Door de versnipperde aandacht was het lastig om een algemeen beeld te krijgen, maar het viel wel op dat sommige soorten een goed jaar hadden. Zo had ik van *Deilephila porcellus* (Linnaeus, 1758), klein avondrood, meer dan 60 exemplaren tegelijk op het laken in de Coepelduynen op 22.v. Nu is het in de duinen altijd wel een gewone soort, maar ook op de hei in Laag Wolfheze zag ik 17 stuks op 7.vi en dat is opmerkelijk veel, na de droge jaren waarin de soort heel weinig gezien werd. *Axylia putris* (Linnaeus, 1761), houtspaander, heb ik al een paar jaar nauwelijks gezien maar hij was dit jaar helemaal terug, met bijv. 15 stuks op 4.vi in de Groenlanden. Op die avond had ik ook minstens 10 exemplaren van *Habrosyne pyritoides* (Hufnagel, 1766), vuursteenvlinder, die eindelijk weer eens een goed jaar had.

Daar staat tegenover dat het met veel andere soorten heel slecht gaat. Bijvoorbeeld, van *Macaria notata* (Linnaeus, 1758), klaverblaadje, zag ik in 2022 maar één exemplaar, op 6.v in Laag-Wolfheze. Hans Groenewoud had er uiteindelijk wel drie in de Groenlanden, maar dat is nog steeds heel weinig, zeker in vergelijking met de zustersoort *M. alternata* (Denis & Schiffermüller, 1775), donker klaverblaadje, die wel in normale aantallen optrad. *Ochropleura plecta* (Linnaeus, 1761), haarbos, vroeger doorgaans de gewoonste soort op het laken met vaak tientallen exemplaren, zag ik nog wel overal maar nooit meer dan drie exemplaren op een avond. En waar is *Tetheella fluctuosa* (Hübner, 1803), berken-orvlinder, gebleven? Ik zag hem vroeger regelmatig op de zandgronden maar ik heb hem sinds 2018 niet meer waargenomen.

De Snellen-Ter Haar excursie bracht naast veel gezelligheid ook mooie vlinders, zoals *Gastropacha quercifolia* (Linnaeus, 1758), eikenblad, en *Lygephila pastinum* (Treitschke, 1826), wikke-uil (Fig. 1), in het Zwanenwater. Die laatste is een zeldzame en ernstig bedreigde soort (Ellis *et al.*, 2013) die vooral in Zuid-Limburg voorkomt en op enkele plaatsen in het duingebied. In het Schoorls Duin zag ik een bijna helemaal grijze vorm van

Dendrolimus pini (Linnaeus, 1758), dennenspinner (Fig. 2). Op de Veluwe zie ik altijd veel bontere exemplaren.

FIGUUR 1. *Lygephila pastinum*, wikke-uil, Zwanenwater, 1.vii.2022.
Foto: André Nagelhout.

FIGUUR 2. *Dendrolimus pini*, dennenspinner, grijze vorm, Schoorls Duin, 2.vii.2022.
Foto: André Nagelhout.

Ik ben een aantal keren naar de Coepelduynen bij Noordwijk aan Zee gegaan, met name om te kijken hoe het gaat met de bijzondere vlinders die ik in 2018 gezien heb tijdens het 5000-soortenjaar Hollands Duin. Gelukkig zijn de meesten nog steeds aanwezig. De belangrijkste soort is misschien wel *Agrotis cinerea* (Denis & Schiffermüller, 1775), grijze worteluil, een zeldzame en ernstig bedreigde soort (Ellis *et al.*, 2013) die alleen lokaal voorkomt in de Zuid- en Noordhollandse duinen. Op 18.iv had ik vier mannetjes op het laken. *Apamea sublustris* (Esper, 1788), okergele grasuil, komt voor in het hele duingebied maar wordt toch als vrij zeldzaam beschouwd (Waring & Townsend, 2015). Ik zag 7 stuks op 22.v. Ook *Scopula rubiginata* (Hufnagel, 1767), purperen stipspanner, is vrij zeldzaam; ik had een fraai exemplaar op de lamp op 24.viii. De kleine hageheld, *Lasiocampa trifolii* (Denis & Schiffermüller, 1775), is eveneens vrij zeldzaam maar komt zowel in het binnenland als in de duinen voor. In de Coepelduynen doet hij het goed, zo had ik bijvoorbeeld op 24.viii minstens dertien mannetjes en een vrouwtje op het laken. *Euxoa cursoria* (Hufnagel, 1766), variabele worteluil, wordt in het binnenland steeds minder gezien maar aan de kust nog wel, bijvoorbeeld 4 stuks op 4.viii op dit plekje. Op 24.viii kwam er een afgevlagen exemplaar op de lamp van *Actebia praecox* (Linnaeus, 1758), slanke groenuil. Deze vlinder is een rariteit die alleen af en toe in de duinen wordt waargenomen. Ook in de herfst werden er nog diverse bijzondere soorten gezien, zoals *Ammoconia caecimacula* (Denis & Schiffermüller, 1775), nazomeruil, 2 stuks op 25.ix, *Polymixis lichenea* (Hübner, 1813), kustuil, een paartje op 11.x, en de kustvorm van *Aporophyla lueneburgensis* (Freyer, 1848), heide-witvleugeluil, een mannetje op 11.x. Ondanks al dat moois had ik wel de indruk dat de aantallen van alle soorten duidelijk lager waren dan in 2018, met uitzondering misschien van de kleine hageheld.

Bij de NEV-zomerbijeenkomst ben ik de eerste avond in de nieuwe natuur van polder De Gagel bij Westbroek gaan staan. De maan was wel een concurrent waardoor de teller uiteindelijk bleef steken op 57 soorten macro's en 8 soorten micro's. De meest interessante macro was *Lacanobia splendens* (Hübner, 1808), moeras w-uil, waarvan er vier op de lamp

af kwamen. In de val die verderop in het gebied stond zaten maar drie vlinders, maar wel een afwijkende vorm van *Herminia tarsicrinalis* (Knoch, 1782), schaduwsnuituil, waarbij het hele middenveld verdonkerd is (Fig. 3). Deze vorm wordt niet beschreven door Lempke (1960) en Koch (1984).

FIGUUR 3. *Herminia tarsicrinalis*, schaduwsnuituil, vorm met verdonkerd middenveld, Polder De Gagel, Westbroek, 10.vi.2022.

FIGUUR 4. Mannetje van *Horisme radicularia*, tweeling-bosrankspanner, achtertuin te Wageningen, 6.v.2022.

In mijn achtertuin in Wageningen brandt het hele jaar door een buitenlamp en regelmatig zitten daar nachtvlinders bij, zij het minder dan vroeger. In de ochtend van 6.v zat er tot mijn verbazing een mannetje van een *Horisme* species op de muur bij de lamp (Fig. 4). Ik had nog nooit bosrankspanners gezien in deze contreien. Vossen (2015) noemt alleen bosrank (*Clematis vitalba*) als voedselplant, maar volgens Voogd (2019) worden ook gecultiveerde *Clematis* soorten benut. Dat laatste ligt hier meer voor de hand want bosrank komt voor zover ik weet niet voor in de bossen van de Wageningse Berg. Genitaalonderzoek wees uit dat deze vlinder de tweeling-bosrankspanner is, *Horisme radicularia* (De la Harpe, 1855). Tijdens de najaarsbijeenkomst van de sectie Ter Haar vertelde Gerrit Tuinstra dat hij het idee had dat *radicularia* veel zwerflustiger is dan *H. tersata* (Denis & Schiffermüller, 1775), bosrankspanner.

De KNNV-afdeling Wageningen e.o. inventariseerde in 2022 de flora en fauna van de Wageningse Eng, een gebied met kleine landbouwpercelen (helaas ook maïs) en paardenweiden, maar ook veel volkstuinten met biologisch geteelde groenten en sierplanten. De nachtvlinderwerkgroep heeft een zestal keren de vanglakken opgezet bij een pluktuin. Daar kwamen veel belangstellenden op af en soms ook veel vlinders. Met name de nacht van 17.vi was erg gunstig, met 61 soorten macro's en 42 soorten micro's. Naast honderden groene eikenbladrollers, *Tortrix viridana* (Linnaeus, 1758), waren er verrassende soorten zoals *Cerura erminea* (Esper, 1783), witte hermelijnvlinder (Fig. 5) en een mannetje van *Lithosia quadra* (Linnaeus, 1758), viervlakkvlinder (Fig. 6). *C. erminea* is een schitterende tandvlinder die vroeger alleen in Noord-Brabant voorkwam maar kennelijk heeft hij nu de rivieren overgestoken. *L. quadra* is een zeldzame trekvlinder die ik lang niet ieder jaar zie.

FIGUUR 5. Mannetje van *Cerura erminea*, witte hermelijnvlinder, Wageningse Eng, 17.vi.2022.
Foto: André Nagelhout

FIGUUR 6. *Lithosia quadra*, viervlakkvlinder, mannetje, Wageningse Eng, 17.vi.2022.
Foto: Roos Barendrecht.

Mijn inventarisatie van natuurgebied Laag-Wolfheze is in 2022 beëindigd. Ik ben meer te weten gekomen over de verspreiding van de zeldzame en ernstig bedreigde *Orthosia opima* (Hübner, 1809), bandvoorjaarsuil (1 exemplaar op 10.v) en de eveneens zeldzame *Xestia agathina* (Duponchel, 1827), late heide-uil. Die laatste had een heel goed jaar, met op 5.ix maar liefst 8 exemplaren op de lamp (mannetjes en vrouwtjes) en 15 in de val, die elders in het gebied midden in de hei stond.

Andere vermeldenswaardige soorten van Laag-Wolfheze in 2022 waren *Eupithecia inturbata* (Hübner, 1817), esdoorndwergspanner, 2 stuks op 6.vii, een nieuwe soort voor het gebied, en drie exemplaren van *Lacanobia contigua* (Denis & Schiffmüller, 1775), geogode w-uil, eveneens op 6.vii. De avond van 5.ix was niet alleen gunstig voor *agathina*, ik kreeg ook opmerkelijk veel exemplaren op de lamp van *Tholera decimalis* (Poda, 1761), gelijkjnde grasuil. Naar schatting waren er minstens 16 mannetjes en 13 vrouwtjes op het laken. Een bespreking van de nachtvlinderfauna van dit interessante gebied komt als het goed is in een latere Franje aan de orde.

Tot slot hebben Hans Groenewoud en ik een bijdrage gegeven aan het 5000-soortenjaar Gelderse Poort, het gebied langs de Rijn en Waal tussen Lobith en Arnhem enerzijds en Nijmegen anderzijds. Onze keuze viel op dijkjes aan weerszijden van de Hezelstraat in de Groenlanden, omdat daar geen grote grazers waren. Het is een prachtig nat gebied, heel anders dan de heideterreinen waar we normaliter de lamp opzetten. We hadden regelmatig avonden met meer dan 80 soorten macro's. In totaal staat de teller op 176 soorten wat niet slecht is na slechts 6 vangavonden. De meest bijzondere is wel *Phragmataecia castaneae* (Hübner, 1790), rietluipaard, die maar heel weinig populaties heeft in Gelderland volgens waarneming.nl. Mijn vangplek werd aan beide zijden omzoomd door riet en vermoedelijk daardoor kreeg ik zowel mannetjes als vrouwtjes op de lamp; Hans, die 50 meter verderop stond en maar aan één kant riet had, kreeg alleen mannetjes. Het is daar echt een gewone soort, met bijvoorbeeld 20 exemplaren op 4.vi (beide lakens samen).

De klaverspanner, *Chiasmia clathrata* (Linnaeus, 1758) vloog er ook goed, bijvoorbeeld 17 stuks op 30.vii. Ik zag een afwijkend exemplaar (zie Fig. 7) die door Lempke (1970) is beschreven als *f. anastomosaria*. Volgens Lempke zou het geen zeldzame afwijking zijn. De Groenlanden is ook een hele goede vliegplaats van de brummelspanner, *Mesoleuca albicillata* (Linnaeus, 1758). Deze schitterende spanner (Fig. 8) is ruim verbreid in Nederland maar wordt vrij zeldzaam genoemd (Waring & Townsend, 2015). Ik zie doorgaans maar een of twee exemplaren op een avond maar hier hadden Hans en ik er samen 7 op 30.vii.

FIGUUR 7. *Chiasmia clathrata f. anastomosaria*, klaverspanner, Groenlanden/Ooijpolder, 30.vii.2022.

FIGUUR 8. *Mesoleuca albicillata*, brummelspanner, Groenlanden/Ooijpolder, 4.vi.2022

Andere interessante soorten waren *Philereme vetulata* (Denis & Schiffermüller, 1775), sporkehoutspanner, maar liefst 15 stuks op 29.vi; *Philereme transversata* (Hufnagel, 1767), wegedoornspanner, 1 exemplaar op 29.vi, *Pterapherapteryx sexalata* (Retzius, 1783), kleine blokspanner, o.a. 10 stuks op 29.vi, en de landelijk bedreigde *Ipimorpha retusa* (Linnaeus, 1761), heremietuil, o.a. 9 exemplaren op 30.vii.

Bronnen

- Ellis, WN, Groenendijk, D, Groenendijk, MM, Huigens, ME, Jansen, MGM, van der Meulen, J, van Nieukerken, EJ & de Vos, R. 2013. Nachtvinders belicht: dynamisch, belangrijk, bedreigd. De Vlinderstichting, Wageningen & Werkgroep Vlinderfaunistiek, Leiden.
- Koch, M. 1984. Wir bestimmen Schmetterlinge. Neumann-Neudamm, Melsungen.
- Lempke, BJ. 1960. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (dertiende supplement). Tijdschrift voor Entomologie 109: 221-301.
- Lempke, BJ. 1970. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (zestiende supplement). Tijdschrift voor Entomologie 113: 125-252.
- Voogd, J. 2019. Het Nachtvinderboek. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Vossen, P. 2015. De tweelingbosrankspanner, *Horisme radicaria*, in Nederland (Lepidoptera: Geometridae). Entomologische Berichten 75: 200-203. waarneming.nl, geraadpleegd op 13.xi.2022
- Waring, P & Townsend, M. 2015. Nachtvinders. De nieuwe veldgids voor Nederland en België. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.

VERSLAG NAJAARSBIJENKOMST SECTIE SNELLEN 5 NOVEMBER 2022 TE AMERSFOORT

Louis van Deventer

Bestuurszaken

Aan de bestuursstafel hebben de voorzitter Tymo Muus, de secretaris Violet Middelman, penningmeester Remco Vos en de vertegenwoordiger van de Vlinderstichting Jurriën van Deijk plaatsgenomen. Tymo heeft 1 mededeling en wel dat de sectie Snellen vanaf nu een nieuw bestuur heeft en vraagt hen plaats te nemen achter de bestuursstafel, het “oude bestuur” gaat vervolgens in de zaal zitten.

Het nieuwe bestuur stelt zich aan de leden voor. Louis van Deventer gaat de rol van voorzitter op zich nemen; Violet Middelman neemt de rol van secretaris nog even waar en Frans Groenen wordt de nieuwe penningmeester. Jurriën blijft ook in het nieuwe bestuur zijn rol vervullen.

Louis en Frans vermelden naast bijzonderheden over hun verbondenheid met de “kleine vlinders” dat zij in de jaren 1998 tot 2004 ook bestuursleden van Snellen zijn geweest. Violet geeft aan dat er voor haar als secretaris inmiddels een opvolger bekend is: Marja van der Grift wordt de nieuwe secretaris.

Louis roept vervolgens Tymo en Remco naar voren en bedankt hen voor alle inspanningen en complimenteert hen met alles wat zij de afgelopen 8 jaar als bestuur voor de sectie Snellen hebben betekend en overhandigt hen een passend kadootje (Fig. 1).

FIGUUR 1. De nieuwe voorzitter bedankt de oude voorzitter voor zijn jarenlange inspanningen voor de sectie Snellen.

Nieuwe leden

De volgende nieuwe leden hebben zich aangemeld: Martin van Bommel, Jan-Kees Bossenbroek, Arjan van Gilst, Ronald Jacobs, Jari Kampjes, Tobi Koppejan, Pascal Losekoot, Rayan Majoer, Marjolein Stam en Marcel Wijnalda. Louis heet hen welkom en wenst hen

veel plezier toe van het lidmaatschap en benadrukt dat het bestuur en de leden van Snellen gaarne bereid zijn hen nader te informeren daar waar nodig.

“Oude leden”

Louis wil 3 Snellen leden vernoemen die vanwege hun leeftijd en gezondheid niet meer in staat zijn de Snellen bijeenkomsten te bezoeken.

Hans Huisman is één van hen. Hans is destijds een van de initiatiefnemers geweest voor het oprichten van de sectie en stond bekend om zijn enorme kennis over de micro's. Hij had in de bijeenkomsten als vaste deelnemer steeds interessante faunistische mededelingen en zette de leden aan het denken met zijn dilemma's over soorten en biologie.

Jaap Zwier; Louis geeft het hiervoor woord aan Violet. Naast hetgeen Jaap voor de sectie betekend heeft, benoemt zij het masterpiece van hem: Jaap heeft onlangs na jarenlang onderzoek een boek uitgebracht met de titel “AGANAINAE OF THE WORLD”. Tevens verwijst Violet naar een interview dat daarover met Jaap is gehouden en op youtube te zien is.

Ab Goutbeek; Ab was ook een vaste bezoeker van de bijeenkomsten en hield interessante voordrachten van de microlepidoptera in zijn woonomgeving.

Het bestuur laat fleurige kaarten rondgaan die de Snellen leden signeren zodat deze als teken van dank en waardering voor hun inzet naar Hans, Jaap en Ab kunnen worden verstuurd.

Andere bestuursmededelingen

De sectie Snellen bestond in 2021 40 jaar: vanwege de COVID kon daar door het bestuur geen nadere aandacht aan worden besteed; Louis vraagt de leden om suggesties voor het stilstaan bij deze mijlpaal en geeft aan dat het bestuur zonodig al wel een idee heeft.

Enquête: ook in 2021 heeft het voormalige bestuur een korte enquête ontwikkeld die weer vanwege de COVID niet onder de leden is verspreid. De enquête zal door het nieuwe bestuur alsnog onder de leden worden verspreid. Doelstelling is kortgezegd te peilen hoe leden hun lidmaatschap Snellen ervaren en welke andere wensen en/of suggesties zij eventueel hebben.

Franje najaar 2021: Kort wordt geïnventariseerd of er nog op- of aanmerkingen zijn m.b.t. deze uitgave van Franje.

Jurriën vraagt de leden hem leuke foto's, waarnemingen of feitjes m.b.t. de kleine vlinders aan te reiken, zodat De Vlinderstichting in haar sociale mediakanalen ook meer aandacht aan de microvlinders kan besteden.

NATIONALE NACHTVLINDERNACHT 2022 BIJ HET GROENE HUIS IN AMERSFOORT, 1 JULI 2022

Violet Middelman en Remco Vos (tekst en foto's)

Waar het door corona de afgelopen twee jaar niet fysiek met publiek kon, was het nu eindelijk weer mogelijk: de Nationale Nachtvlinger Nacht! Bij het Groene Huis in Park Schothorst in Amersfoort waren we weer van de partij, met ruim 30 deelnemers. Het was een goede avond/nacht: geen regen, goede temperatuur en ruim voldoende nachtvlinders die op ons licht af kwamen.

FIGUUR 1. Zwartwit knoopvlekje, *Eucosma campoliliana*.

FIGUUR 2. Vuursteenvlinder, *Habrosyne pyritoides*.

Het aantal deelnemers (ruim 30) was natuurlijk fantastisch, en wat was iedereen enthousiast! Dit is natuurlijk één van de langste dagen van het jaar, dus het duurde echt wel even voor het donker was en er nachtvlinders een kijkje kwamen nemen. Zoals we altijd zeggen: des te later, des te leuker het wordt, en dat was nu ook zo. Aan het begin kwamen er nog niet zo veel soorten op het licht af. Het zwartwit knoopvlekje, *Eucosma campoliliana* (Denis & Schiffermüller, 1775) (Fig. 1), was één van de eerste soorten die op ons laken neerstreek.

Naast de lichtopstelling hoopten we ook met smeer (een mengsel met alcohol dat je op bomen smeert) op nachtvlinders die niet persé op licht af komen, maar wel graag een 'kroeg' bezoeken om een borreltje te nemen. Ze zijn er vaak al vroeg bij. Een beetje wind is prettig om de geur van het smeersel te verspreiden waardoor de nachtvlinders dit beter kunnen ruiken met hun antennes. Er stond echter vrijwel geen wind. Toch viel het resultaat op smeer absoluut niet tegen. Naast 10 stuks van het zwart weeskind, *Mormo maura* (Linnaeus, 1758) (Fig. 3), kwamen ook andere soorten van het mengsel snoepen, zoals de levervlek, *Euplexia lucipara* (Linnaeus, 1758), groente-uil, *Lacanobia oleracea* (Linnaeus, 1758) en vogelwiekje, *Dypterygia scabriuscula* (Linnaeus, 1758). Een meldevlinder, *Trachea atriplicis* (Linnaeus, 1758), viel bijna niet op door de groene tinten op de vleugels met korstmossen als achtergrond (Fig. 4). In totaal hebben we 17 soorten op smeer gehad.

FIGUUR 3. Zwart weeskind, *Mormo maura*.

FIGUUR 4. Meldevlinder, *Trachea atriplicis*.

We hadden 2 lichtopstellingen op het terrein staan, waar uiteraard ook het nodige aan nachtvinders op af kwam. Op de ene plek waren er al snel nachtvinders op het laken, zoals een koperuil, *Diachrysa chrysitis* (Linnaeus, 1758), bonte brandnetelmot, *Anania hortulata* (Linnaeus, 1758) en duikermot, *Acentria ephemerella* (Denis & Schiffermüller, 1775).

150 m verderop kwam het nog niet echt op gang, maar geduld is een schone zaak. Uiteindelijk werd ook dat laken druk bezocht en hadden we niets te klagen. Hier kwamen tevens mooie soorten op af zoals de vuursteenvlinder, *Habrosyne pyritoides* (Hufnagel, 1766) (Fig. 2), egelskopmot, *Nymphula nitidulata* (Hufnagel, 1767), tweekleurige heremietuil (Denis & Schiffermüller, 1775) en de hagedoornvlinder, *Opisthograptis luteolata* (Linnaeus, 1758) (Fig. 5).

Op het laken bij het middeleeuwse erf kwam ineens een peppel-orvlinder, *Tethea ocularis* (Linnaeus, 1767) (Fig. 6), op het laken zitten. Deze soort wordt in de omgeving van Amersfoort (nog) niet vaak gezien. Mogelijk komt dat omdat er in deze omgeving niet veel populieren staan, wat de waardplant van deze vlinder is.

De bruine wapendrager, *Clostera curtula* (Linnaeus, 1758) (Fig. 7), werd door velen als één van de hoogtepunten van de avond benoemd, en eigenlijk klopt dat ook wel, het is een prachtige nachtvlinder, zeker als die zo parmantig met zijn of haar kontje omhoog zit.

FIGUUR 5. Hagedoornvlinder, *Opisthograptis luteolata*.

FIGUUR 6. Peppel-orvlinder, *Tethea ocellaris*.

Op beide lakens kwamen zo'n 65 soorten nachtvinders op het licht af, waarvan veel verschillende soorten per laken. Op het smeer kwamen 17 soorten. In totaal troffen we deze avond 114 soorten. Het is leuk om te zien dat je door, op een korte afstand, met meerdere opstellingen of methodes (licht en smeer) te gebruiken dus mogelijk meer soorten kan treffen dan met maar 1 laken of methode.

Terug naar de vlinders: een andere mooi gekleurde soort, die op beide lakens zat, en waar velen deze avond van genoten hebben, is de vliervlinder, *Ourapteryx sambucaria* (Linnaeus, 1758) (Fig. 8).

FIGUUR 7. Bruine wapendrager, *Clostera curtula*.

FIGUUR 8. Vliervlinder, *Ourapteryx sambucaria*.

Gedurende de avond/nacht mochten we genieten van roepende en overvliegende bos- en kerkuilen, geweldig! Rond een uurtje of 2 deden we de lampen uit en ruimden alles weer op. Het was een mooie nacht geweest.

De ingevoerde waarnemingen zijn te vinden op <https://tinyurl.com/yv8kjetr>, de foto's op <https://tinyurl.com/bdcfrur9>

KORTE MEDEDELINGEN UIT NOORD-BRABANT

Tineke Cramer (tekst en foto's)

Er is weer gezocht naar mijnen van de *Parectopa robiniella* Clemens, 1863, acaciawolkje. Op Haanwijk, 's-Hertogenbosch en de Loonse en Drunense Duinen, Guldenberg, zijn ze weer gevonden. Op Haanwijk lijkt de populatie zich ook wat uit te breiden. Op andere locaties in de buurt, waar in 2018-2020 ook mijnen werden gevonden (Cramer, 2022), is ook dit jaar niets gevonden.

Op aanraden van Ben van As (bladmineerders-app) heb ik gezocht naar mijnen van *Chrysoesthia drurella* (Fabricius, 1775), gloriemot, op melganzevoet. Rond mijn woonplaats, Rosmalen, vond ik er diverse. Om de vlinder te zien heb ik er een met succes uitgekweekt (zie Fig. 1 en 2).

FIGUUR 1. *Chrysoesthia drurella*, mijn op melganzevoet. Wamberg-Eikenlust, 22.viii.2022.

FIGUUR 2. *Chrysoesthia drurella*. Rosmalen, 5.x.2022, uit kweek.

Op de melganzevoet in de kweekbak verschenen ook diverse kokertjes van een kokermot. Omdat ik er niet zeker van was welke soort dit was, was mijn vraag of iemand ze herkende (Fig. 3-5). Het zou kunnen gaan om *Coleophora sternipennella* (Zetterstedt, 1839), ganzenvoetkokermot. De plant staat in een kweektent, nu is het nog afwachten of ik volgend jaar de imago's zal zien.

Andere kokermotten, die ik in mijn tuin aantrof, waren *Coleophora saponariella* Heeger, 1848, zeepkruidkokermot, enkele kokertjes (Fig. 6) en *Coleophora argentula* (Stephens, 1834), duizendbladkokermot. In tegenstelling tot de zeepkruidkokermot zijn de kokertjes van de duizendbladkokermot erg onopvallend tussen de zaden.

Bron

Cramer, T. 2022. Enkele waarnemingen uit Noord-Brabant. Franje 25(49): 31-34.

FIGUUR 3. Koker van *Coleophora* sp. op melganzevoet. Rosmalen, eigen tuin, 4.ix.2022.

FIGUUR 4. Kokers van *Coleophora* sp. op melganzevoet. Rosmalen, eigen tuin, 10.ix.2022.

FIGUUR 5. Koker van *Coleophora* sp. op melganzevoet. Rosmalen, eigen tuin, 11.ix.2022.

FIGUUR 6. Koker van *Coleophora saponariella* op zeepkruid. Rosmalen, eigen tuin, 22.viii.2022.

METASIA OPHALIS (TREITSCHKE, 1829) IN NEDERLAND

Louis van Deventer (tekst en foto's)

In de najaarseditie 2015 van Franje werd gewag gemaakt van de waarneming van een vrouwelijke *Metasia ophialis* (Treitschke, 1829) te Drunen op 24.viii.1992 (van Deventer, 2015). Het betrof een crambide die nog niet eerder in Nederland werd waargenomen en die zich al enkele jaren onopgemerkt in de collectie van de auteur bevond. De auteur vermeldde in dat artikel dat de waarneming wellicht te maken had met het feit dat (ca. twee weken eerder) een vakantie in Frankrijk (Drôme) en Zwitserland (Brunnen) werd doorgebracht en de vlinder mogelijk als verstekeling naar ons land me was gereisd. Daarom werd toen besloten de soort niet als nieuw voor de Nederlandse fauna te melden en te volstaan met een mededeling in Franje.

Daarna bleef het jaren stil tot in 2022 deze melding van *M. ophialis* tijdens een revisie van de naamlijsten van de Nederlandse Lepidoptera voor de NDFF de aandacht trok van o.a. Erik van Nieukerken en de vraag werd gesteld over de status van deze waarneming. Teneinde de waarneming thans een status te kunnen toedelen, werd besloten een uitgebreidere mededeling te doen met daarbij afbeeldingen van imago en het genitaal.

De vlinder (vangstdata: 1♀ Drunen (NB), 24.viii.1992, met net in tuin, L.J. van Deventer) heeft een spanwijdte van 13 mm en opvallend zijn de donker bestoven vleugelpunten en het patroon van de dwarslijnen (Fig. 1). Daarnaast is er de bouw van het vrouwelijke genitaal waarbij de ductus bursa opvallend gesclerotiseerd is en duidelijk afwijkt van de andere *Metasia* soorten (Fig. 2). De vlinder werd gedetermineerd met behulp van het werk van Patrice Leraut (2012) alwaar afbeeldingen van het imago en tekeningen van het genitaalapparaat te vinden zijn.

Naast de mogelijkheid dat de vlinder niet op eigen kracht naar ons land is gekomen, bestaat de mogelijkheid evenwel dat de vlinder een zwervende migrant is geweest, hetgeen bevestigd zou kunnen worden door waarnemingen in België in de provincie Luik in 2004 en 2005 (Spronck & Georis, 2008) en in 2016 in de provincie Antwerpen (<https://waarnemingen.be/observation/122627788/>). Uit Duitsland zijn nog geen waarnemingen bekend; verder is de soort uit een groot deel van Zuid-Europa bekend (Lepiforum, 2022). De Belgen hebben de Nederlandse naam 'visiteermot' geïntroduceerd.

Dank aan Tymo Muus die de determinatie desgevraagd kon bevestigen en aan Erik van Nieukerken voor zijn adviezen voor dit artikel.

FIGUUR 1. *Metasia ophialis*, vrouwtje. Drunen, 24.viii.1992.

FIGUUR 2. Het vrouwelijk genitaal van *Metasia ophialis*, in zijaanzicht. Voor faunistische gegevens zie Fig. 1.

Bronnen

van Deventer, L.J. 2015. Enkele bijzondere soorten voor Noord-Brabant en een mogelijke nieuwe soort voor Nederland. *Franje* 18: 62-63.

Lepiforum 2022. <http://www.lepiforum.de>

Leraut, P. 2012. *Moths of Europe 3. Zygaenids, Pyralids 1 and Brachodids*. 599 pp. N.A.P. Editions.

Spronck, R & Georis, A. 2008. *Metasia ophialis* (Lepidoptera: Crambidae, Spilomeninae), une espèce nouvelle pour la faune Belge. *Phegea* 36: 23-24

MEELMOTTEN

Ton Zijp

Een grote bedreiging voor de mens zijn insecten die mee willen eten met wat hij graag op zijn bord wil hebben. Ze moeten niet zomaar dezelfde smaak hebben als het mensenvolk; mee-etters dienen zodanig bestreden te worden dat verlies aan voedsel niet uit de hand loopt. Dat zorgt ervoor dat de Indische meelmot, *Plodia interpunctella* (Hubner, 1813), zeg maar de fruitvlieg onder de lichtmotten is, in de zin dat deze mot net als de fruitvlieg enigszins als model fungeert bij wetenschappelijk onderzoek. Niet zulk breed onderzoek als bij de fruitvlieg, maar met behulp van deze microvlinder kan men veel te weten komen over wat de ideale omstandigheden zijn voor het beestje om ons van eten te beroven. Een aantal wetenschappers is derhalve bezig uit te vinden wat de precieze samenstelling is van wat de Indische meelmot daadwerkelijk consumeert. Hoeveel suikers krijgen ze binnen tijdens hun maaltijd en hoe zit het met de aantallen eiwitten, koolhydraten en suikers? Daarbij wordt meteen gemeten hoelang de groei van de larve duurt onder bepaalde omstandigheden, met welk voedsel, bij welke temperatuur, en in welke fase van hun leven gaat het groeien het snelst, met welk binnengekegen voedsel.

Vooralsnog hebben de huishoudens van Amstelveen daar niet al te veel aan. Zeker niet de huishoudens waar veelvuldig gebruik wordt gemaakt van meel, bijvoorbeeld om pannenkoeken te bakken, zelf brood te bereiden of omdat eigen fabricaat pizza nou eenmaal lekkerder smaakt dan die van de pizzakoerier. Dit soort huishoudens kunnen vroeg of laat te maken krijgen met voornoemde Indische, dan wel de grauwe meelmot, *Ephestia kuehniella* Zeller, 1879, of de grote meelmot, *Pyralis farinalis* (Linnaeus, 1758): alle drie zijn ze dol op de gewoonte van mensen om hun granen te malen: hun bordjes staan in de keukenkastjes propvol geserveerd. Als die meelvoorraad niet hermetisch onbereikbaar is gemaakt is er ook een grote kans dat de graanmot, *Sitotroga cerealella* (Olivier, 1789), een keer aan komt schuiven, want het is ook voor deze kleine vlinder mooi meegenomen dat ze geen kaken hoeven te gebruiken voor het verorberen van hun favoriete lekkernij. De graanmot behoort echter niet tot de lichtmotten, maar tot de tastermotten (Gelechiidae); misschien dat daarom bij de Nederlandse naamgeving afgezien is van de meelmot-toevoeging.

De volwassen motten hebben blijkbaar een groot vermogen om met hun antennes meel te vinden. Na de voortplanting wordt dat gebruikt om de eieren in te leggen, zodat de latere larven zich daar goed in kunnen verstoppen en zich groot kunnen eten. Je bent dus vaak al te laat als je een van de vier genoemde motten in je huis rond ziet vliegen: hun gebroed zit bijna onzichtbaar te genieten van het eigenlijk voor de mens bedoelde eten. Het motje kan er eigenlijk niets aan doen: ze vindt haar tafeltje gedekt. Of eigenlijk dat van haar kinderen. En haar instinct vertelt haar dat ze ervoor moet zorgen dat ze zo snel mogelijk groot zullen groeien op een dieet van dat o zo fijne meel.

RUPSEN- EN BLADMINEERDERSEXCURSIE, 10 SEPTEMBER 2022 IN SWALMEN

Violet Middelma en Remco Vos (tekst en foto's)

Op zaterdag 10 september had de NEV sectie Snellen de jaarlijkse bladmineerders- en rupsenexcursie gepland. Ditmaal zou het stroomgebied van de Swalm bij Swalmen bezocht gaan worden. Helaas was het na een periode van bijzonder lekker nazomerweer deze zaterdag een miezerige en regenachtige dag. Daardoor waren er wel een aantal afmeldingen, maar toch was er alsnog een mooie groep van 13 personen over die gingen speuren. Een soortenlijst van deze dag is te vinden op: <https://tinyurl.com/y7puwd2v>

Chrysoesthia drurella (Fabricius, 1775), gloriemot, is een algemene soort waarvan de mijnen te vinden zijn op melde (*Atriplex sp.*) en ganzevoet (*Chenopodium spp.*). De gangmijntjes beginnen klein en zijn kronkelig, later is er veel frass in de mijnen. Die frass is vaak groenig van kleur en ligt in brede bogen in de mijn (Fig. 1A). Op de hierboven genoemde planten zijn ook mijnen van een andere soort micro te vinden, namelijk *Chrysoesthia sexguttella* (Thunberg, 1794), zesvleksmot. De jonge rupsjes maken een vrij kort gangmijntje en gaan daarna over tot het maken van een kleine, heldere, blaasmijn. De donkere frass zit in een hoek in de mijn (Fig. 1b).

FIGUUR 1A. Links: mijn van *Chrysoesthia drurella*. **1B** Rechts: mijn met rupsjes van *Chrysoesthia sexguttella*. Swalmen, 10.ix.2022.

Let er wel op dat vrij jonge mijnen van *Chrysoesthia drurella* en *C. sexgutella* heel erg op elkaar lijken, op dat moment is het bepalen van de soort dus lastig. Gewoon een paar dagen later terugkomen en dan valt het waarschijnlijk wel te zeggen.

Op wilg (*Salix sp.*) komen meerdere soorten mineerders voor, waarbij sommige de voorkeur hebben voor de breedbladige en andere voor de smalbladige wilgen. Een soort die pas in 2018 voor het eerst gezien is, is *Phyllocnistis valentinensis* M. Hering, 1936, geel-slakkenpoormineermot (Fig. 2). Op meerdere bladeren van een smalbladige wilg vonden we meerdere mijnen van deze soort. Op een andere wilg die erbij stond vonden we meerdere (vouw)mijnen van *Phyllonorycter pastorella* (Zeller, 1846), late wilgenvouwmot.

FIGUUR 2. Een bladmine van *Phyllocnistis valentinensis* op wilg (*Salix sp.*). Swalmen, 10.ix.2022.

Op berk (*Betula spec.*) vonden we een mijn van *Stigmella naturnella* (Klimesch, 1936), zuidelijke berkenmineermot. Een relatief nieuwe soort in Nederland.

Een veldje met daarop wat appelbomen leverde veel soorten op. Zo vonden we op de bladeren onder andere de mijnen van: *Stigmella incognitella* (Herrich-Schäffer, 1855), appelhoekmineermot; *Parornix scoticella* (Stainton, 1850), appelzebramot; *Phyllonorycter corylifoliella* (Hübner, 1796), vruchtboomvouwmot; *Lyonetia clerkella* (Linnaeus, 1758), hangmatmot; *Callisto denticulella* (Thunberg, 1794), roestmijnmot en *Stigmella malella* (Stainton, 1854), appelbladmineermot (Fig. 3).

Al lopend kwamen we terecht in een soort van moestuincomplex en ook daar waren vlinders te vinden. Op de bladeren van een vijg (*Ficus carica*) die daar stond vonden we de vraatsporen en rupsen van *Choreutis nemorana* (Hübner, [1799]), vijgenskeletteermot. Een andere 'exoot' die we vonden was op *Robinia pseudoacacia*: daarop zagen we meerdere mijnen van de *Parectopa robinella* Clemens, 1863, acaciawolkje. Natuurlijk vonden we daarop ook de mijnen van *Macrosaccus robinella* (Clemens, 1859), acaciavouwmot, die veel algemener is dan het acaciawolkje.

FIGUUR 3. Mijn van *Stigmella malella* op appel. Swalmen, 10.ix.2022.

Helaas begon het wat harder te regenen rond drie uur in de middag zodat we 'gedwongen' werden tot het nuttigen van een versnapering in een nabijgelegen café (Fig. 4). Daarna bleek de dreiging van onweer wel dusdanig dat we ook gezien de tijd besloten om naar de parkeerplaats te gaan lopen. In de tuinen vonden we, op wat struiken en boompjes, nog wat meer mijnen en het aantal soorten dat we deze dag gevonden hadden liep daardoor nog wat op, tot net boven de vijfenzeventig soorten (nacht)vlinders.

FIGUUR 4. Sfeerfoto: schuilen voor en genieten door de regen.

De afgelopen jaren zijn er door Nederland al op diverse locaties excursies geweest. Zo zijn we in Zwolle, Doetinchem, Rotterdam, Veenendaal, Rotterdam, Bergen aan Zee en Swalmen geweest. Op het kaartje dat getoond werd tijdens de Snellen bijeenkomst ontbraken nog enkele locaties, dit waren Vlaardingen, Oegstgeest, Leiden en Assen. (Dank aan allen die de overige locaties genoemd hebben.)

Ook in 2023 willen wij, in september/oktober, weer een excursie houden, als je een leuke locatie weet waar dit kan, laat het ons dan weten dan kunnen we kijken naar de mogelijkheden. Het leuke zou zijn als dit in een provincie is waar nog geen excursie geweest, of binnen een provincie op een grote afstand van een eerdere.

Bronnen

<http://www.microvlinders.nl/nieuws/nieuws.php?id=109>

<https://bladmineerders.nl>

SLUIPMOORDENAAR STIKSTOF: VRIEND OF VIJAND VAN DE VLINDER?

Tymo Muus (tekst en foto's)

Het was in 2002 dat wijlen mijn opa – of zoals wij Friezen zeggen “pake” – bezoek kreeg van de overbuurman, die een glazen jampot bij zich had, met daarin een enorme groene rups die werd gevonden op hulst. De andere rupsen die hij uit de struik wist te halen waren op brute wijze met de tuinklompens vermorzeld. Eén rups had het overleefd en werd dus naar mijn pake gebracht. Mijn pake werd verteld dat het ging om *Sphinx ligustri* Linnaeus, 1758, de ligusterpijlstaart. Ik was gigantisch onder de indruk en blij als een kind (dat ik ook was), mocht ik de rups nog opkweken ook. Ik verdiepte me in de info die ik vond over de rups en de rups kreeg een plek in een met turfmoelm gevulde schoenendoos, afgedekt met gaas. Echter als gevolg van uitdroging is de kort daarna verpopte rups helaas nooit een vlinder geworden. Maar mijn interesse was gewekt en het volgende jaar (in 2003) ging ik op vlinderjacht.

Ik woonde bij mijn ouders in Beetsterzwaag waar de gemeentetuinen vol stonden met vlinderstruiken die – zeker in de avond – tjokvol zaten met vlinders. In het najaar vond ik menig vlinder bij de buitenlamp en het duurde niet lang of ik was met het vlindervirus besmet. Je zou dus kunnen stellen dat ik exact 20 jaar geleden “vlinderaar” werd. Desondanks heb ik ook 20 jaar lang meer soorten leren kennen als rups, dan als vlinder. Voor de meeste mensen geldt, dat het eerder andersom het geval is. Eén ding wat ik geleerd heb, is dat rupsen ontzettend sterk zijn en net als bij mijn eerste ligusterpijlstaart *droogte* en infecties als gevolg van vocht en warmte tijdens warmere winters de belangrijkste oorzaken zijn geweest van mislukte kweken sinds 2002.

De vlinderaantallen zijn behoorlijk gedecimeerd in de korte 20 jaar dat ik naar vlinders kijk. Op vlinderstruiken zie je nog wel eens een vlinder, maar ze zitten zelden meer vol. Dit jaar heb ik twee lezingen verzorgd die gaan over deze problematiek(en). In de lezing van voorjaar 2022 getiteld *Ook micro's vragen om bescherming* beargumenteerde ik hoe ook bescherming van microvlinders mogelijk is door te kijken naar vlinder-plant interacties. Waarom zou de gentiaan op een Rode Lijst staan, maar *Nemophora violcellus* (Herrich-Schäffer in Stainton, 1851), de gentiaanlangsprietmot niet? Andersom zijn planten soms afhankelijk van hun bestuiver of vijand om populaties vitaal te houden. Bovendien pleitte ik voor het landelijk uitrollen van efficiënt beheer en duidelijkere informatie over vlinder-plant interacties. Het beheer *an sich* is belangrijk, maar voor de uitvoerder moet het vooral van betekenis zijn waarom het beheer anders moet. Dat ecologisch beheer elke dag nog altijd faalt heeft te maken met het gebrek aan voorstellend vermogen. Voor ons is het volstrekt logisch dat zandoojjes in de winter in het hoge gras zitten.

De uitvoerder weet niet dat er überhaupt rupsen leven in de winter. De armoede aan voedselplantoverzichten is enorm en is ook op toonaangevende websites nog steeds conform de Piet Oudolf standaard. Mijn najaarslezing was getiteld: *De vlinderapocalyps: het*

is klokslag 12 uur. In mijn lezing ging ik in op de huidige vlinderstand en het merkbare gevolg van opnieuw een hete zomer. Maar ook de hiaten en (het gebrek aan) prioriteiten binnen de vlinderbescherming. En stikstof.

Het is een feit dat stikstofverbindingen de natuur flink heeft doen veranderen. Het is bekend dat bodemeutrofiëring, veroorzaakt door atmosferische stikstofdepositie en toegenomen gebruik van anorganische en organische meststoffen, bijdraagt aan de achteruitgang van de kwaliteit van een leefgebied. Bodemverzuring - mede als gevolg van een verhoogde stikstofdepositie - verlaagt de pH, maakt potentieel giftige zware metalen zoals aluminium vrij en vermindert de kationenuitwisselingscapaciteit en beschikbaarheid van nuttige mineralen. Haddad et al. (2000) bevestigen op wetenschappelijke gronden al dat veranderingen in de insectengemeenschap waren gecorreleerd met veranderingen in de plantengemeenschap. Naarmate de snelheid van stikstoftoevoeging toenam, nam de plantensoortenrijkdom af, nam de plantproductiviteit en stikstof in het plantenweefsel toe en verschoof de 'specialistische' plantensamenstelling van meer 'minder kritische' planten- en grassensoorten. En daar hebben de vlindersoorten die nogal kritische eisen stellen, de specialisten, veel last van als bijvoorbeeld hun plant onder bepaalde condities verdwijnt. Het is een probleem, maar hoe groot is het probleem daadwerkelijk?

Op de website van NatureToday.nl schreven De Vlinderstichting en SoortenNL op 11 april 2022 "Stikstof is de grootste drukfactor voor de natuur (...) [waar] vanuit de soorten gekeken wordt naar de invloed die stikstof heeft op de natuur. Die is – spoiler alert – enorm." Maar, binnen de West-Europese natuurwetenschap bestaat absoluut geen consensus over stikstof als grootste probleem. Het probleem is ook nog eens te benaderen door te kijken vanuit ecologisch perspectief en op niveau van de vlinder(soort). Bink (1992) schrijft in zijn toonaangevend werk bijzonder weinig over stikstof en dat een teveel aan stikstof, namelijk "dat het milieu dan ongeschikt wordt voor veel vlindersoorten, maar wat precies gebeurt is niet duidelijk". Ook het recente werk over rupsen van Marquis en Koptur (2022) schrijven er nauwelijks over en noemen klimaatverandering en verdwijnen van biotoop door menselijk toedoen de grootste boosdoeners. Het Duitse werk van Pähler et al. (2019) gaat er ook nauwelijks op in. We moeten ook niet vergeten dat insectensterfte in tal van uithoeken van de wereld gaande is. Ook daar waar juist het stikstofprobleem (lang) niet (zo) speelt. Nergens in de wereld wordt zoveel over stikstof geschreven, als in Nederland.

In de berichtgevingen over stikstof wordt voor de meeste dagvlinders vermeld dat verlies van het leefgebied de meeste soorten de das omdoet. Dit is geheel logisch als open terreinen dichtgroeien, voedselplanten verdrongen raken door concurrentie en ecologisch gezien daarmee de 'ideale' plant voor de eiafzet moeilijker vindbaar is. Een tweede grootste oorzaak is dat sneller groeiende vegetatie leidt tot meer verkoeling en daardoor eitjes later uitkomen en er als gevolg daarvan fouten in de synchronisatie optreedt. Wallis de Vries & van Swaay (2006) beschreven dit fenomeen in *Global Change Biology*. In de veronderstelling dat dit gestoeld was op uitgebreide kweekrapportages bleek dit grotendeels gebaseerd te zijn op statistische gegevens en een kweek van *Melitaea cinxia* (Linnaeus, 1758), de veldparelmoervlinder (Wallis de Vries, 2006), nl. "met behulp van gepubliceerde gegevens over trends in de verspreiding van vlinders, rapporteren we een relatief grotere afname van ei-overwintersaars in Europese landen met een zeeklimaat en een hoge stikstofdepositie,

wat deze verklaring ondersteunt.” Met dergelijke cijfers kunnen dergelijk strikt biologische aspecten nooit worden “ondersteund”; het gaat hier in mijn ogen om slechts om een interessante theorie die later (ook door dezelfde auteurs!) verkondigd wordt als een feit. Zie ook Wallis de Vries (2013).

Wallis de Vries (2009) beschrijft ook het effect van stikstof op vlinderrupsen. Hij schrijft daar het volgende over: “Het [voedsel] blijft dus 'groen', maar de kwaliteit gaat achteruit. Vergelijk het met als mens alleen nog maar patat eten: je hebt veel voedselrijk eten, maar op de lange termijn is zo'n dieet helemaal niet goed voor je.” Enige tijd later introduceerde men “sluipmoordenaar stikstof”, een term die erg tot de verbeelding spreekt en veel stof heeft doen opwaaien. Voor de gevolgen van een overdaad aan stikstof voor het fysiologie en metabolisme van vlinders moeten we terug naar de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw. Stark (1965) veronderstelde in zijn review al vroeg dat stikstof nadelige gevolgen kon hebben voor rupsen die leven in loofbomen maar merkte toen wel op “er bestaat weinig consistentie in de resultaten van bemestingsproeven” en laat de vraag dus nog open.

Throop en Lerdau (2004) en Reitz (1960) stellen dat stikstofdepositie positieve effecten heeft op de prestaties van individuele insecten, waarschijnlijk als gevolg van door depositie geïnduceerde verbeteringen in de chemie van waardplanten. Deze verbeteringen omvatten verhoogde stikstof en verlaagde concentraties van defensieve verbindingen op basis van koolstof. Scriber en Slansky (1981) kwamen met een model die de groeimogelijkheden van rupsen afzet tegen de voedingswaarde van bladeren, gerelateerd aan stikstof en vocht. Young (1997) stelt dat bladeren over het algemeen rijk aan water en koolhydraten zijn, maar betrekkelijk vaak arm aan stikstof in de verschillende vormen. Er moeten grote hoeveelheden blad gegeten worden om aan voldoende stikstof te komen. Hij suggereert mede dat juist veel soorten zich aan ontwikkelende zaden tegoed doen vanwege het hoge water- en stikstofgehalte. In de literatuur zijn er meer auteurs en onderzoeken die concluderen dat stikstof eerder leidt tot versnelde groei en zwaardere rupsen, in plaats van dat het leidt tot sterfte. In Noord-Amerika is dit ook bevestigd bij een voor ons bekende soort, de sint-jacobsvlinder, *Tyria jacobaeae* (Linnaeus, 1758) (Myers 1979; Myers & Post 1981). Van oudsher weten we wel dat stikstof - samen met zuurstof, koolstof, waterstof, fosfor en zwavel - noodzakelijk is voor het leven. Het is bijvoorbeeld een onmisbaar onderdeel van fotosynthese, omdat stikstof nodig is voor de aanmaak van chlorofyl in het blad. Voor rupsen is het weer een bouwsteen van vele eiwitten. In een eiwitmolecuul is één atoom op zes stikstof!

In de huidige berichtgevingen komt “sluipmoordenaar stikstof” veel terug als een onzichtbare N-titeit waar vlinders niet tegen zijn opgewassen. Het toonaangevende werk van het Wereld Natuur Fonds uit 2021 (Van den Burg et al., 2021) gaat ook in op het effect van stikstof op vlinders. Ik citeer: “Experimenten met kleine nachtpauwoog (op struikheide; Vogels et al., 2011) en kleine wintervlinder (op zomereik; Van den Burg et al., 2014) hebben laten zien dat de rupsen massaal sterven op plantmateriaal dat als gevolg van stikstofdepositie is aangetast.” In een artikel *Stikstof en de kleine wintervlinder* door SoortenNL (2022a) op Naturetoday.nl wordt voorgaande herhaald: “uit experimenten bleek dat de rupsen massaal sterven op plantmateriaal dat als gevolg van stikstofdepositie is

aangetast". Ook de kromzitter, *Asteroscopus sphinx* (Hufnagel, 1766) wordt later nog genoemd als soort die verdwenen is op locaties waar veel stikstof meer aanwezig is. Je mag verwachten dat publicaties van het WWF en NatureToday een behoorlijke impactfactor hebben en je dus absoluut correct moet zijn met datgene wat je publiceert.

FIGUUR 1. Kleine nachtpauwoog, *Saturnia pavonia*.

Als eerste de kleine wintervlinder. Slaan we Van den Burg et al. (2014) eropna, dan lezen we "In voedingsexperimenten bleek ook dat de overleving van de rupsen van Kleine wintervlinder *Operophtera brumata* op zomereikenblad uit het stuifzandbos laag was en dat sterfte vooral optrad in het pre-pop stadium". Over de aantallen wordt in het artikel weinig duidelijk, maar elk jaar zou het gaan om 28 tot 37 rupsen. Een veel te laag aantal, om dit onderzoek goed uit te kunnen voeren. Er werden rupsen verzameld op zomereik en Amerikaanse eik uit een stuwwalbos. De overleving werd getest op zomereik uit het stuwwalbos en het stuifzandbos. In dit artikel wordt nergens duidelijk in welke mate stikstof een rol speelt in de sterfte en er zijn vreselijk veel factoren die dit

onderzoek zeer onbetrouwbaar maken. Om maar één te noemen: een rups die begint met vreten op Amerikaanse eik en een ander dieet (ook nog van een andere locatie) krijgt aangeboden kan alleen al sterven aan het gevolg van een verandering in het dieet!

Het befaamde werkje van Feeny (1960) stelt dat rupsen van de kleine wintervlinder de jonge bladeren van zomereik prefereren vanwege het (gemeten) hoge stikstofgehalte. Oudere bladeren worden gemedan, omdat deze al een te veel aan afweerstoffen (tanninen) bevat. Dit is ook mede de strategie van de vele in het voorjaar actief zijnde mineerders. Bijkomend, Kerslake et al. (1998) kweekten wintervlinders op struikheide en stelden dat er geen significant effect was op de overleving bij een toename van stikstof. Zij konden geen directe relatie vinden tussen de overlevingskans en de gemeten C:N ratio in het voedsel. Overigens is al langer bekend, dat veel bladrollers en steltmotten (*Caloptilia*) bladeren inrollen om daarmee stikstof langer te 'conserveren'. Het massale sterven van wintervlinders is dus volstrekt onlogisch en kan onmogelijk te maken hebben met iets verhoogde stikstofconcentraties. Van massale sterfte was in geen van alle publicaties sprake.

SoortenNL (2022b) publiceerde ook *Stikstof en de kleine nachtpauwoog* en het herhaalden de bewering uit het WWF-rapport (Van den Burg, 2021). Ik herhaal: "Experimenten met kleine nachtpauwoog op struikheide hebben laten zien dat de rupsen massaal sterven op plantmateriaal dat als gevolg van stikstofdepositie is aangetast." In een veel geciteerd werk van Nijssen et al. (2014) lezen we het volgende: "Rupsen van de Kleine nachtpauwoog

(*Saturnia pavonia*) vertonen vertraagde groei en hogere sterfte wanneer ze van deze Struikheide eten (Vogels et al., 2011)". Dat is een wezenlijk verschil. Voor de bron moeten we dus zijn bij Vogels et al. (2011). In Vogels et al. lezen we "dat er variatie is in de kwaliteit van heideplanten en dat deze variatie de ontwikkelingsnelheid en overleving van rupsen heel sterk beïnvloed" en dat "uit de chemische analyses van heideplanten zijn NPN [=Non Protein Nitrogen], P [=fosfor] en As [=arsen] naar voren gekomen [zijn] als potentiële veroorzakers van het verschil in voedselkwaliteit". Nijssen et al. (2014) gaan in op de term Non Protein Nitrogen (NPN) als benaming voor onbekende structuren van losse aminozuren en eiwitten waar mogelijk insecten weinig tot geen baat bij hebben. Ondanks dat NPN deel uitmaakt van een hiaat in onze kennis is de term wel geïntroduceerd op de Social Media.

Ik kan me ook goed voorstellen dat de gemiddelde lezer gaat duizelen van alle moeilijke termen. Het wordt nog ingewikkelder als de lezer daarbij ook nog abusievelijk misinformatie voorgeschoteld krijgt, want **nergens** wordt gerept over "massale sterfte" en ook niet door toedoen van stikstof. Het online journalistiek platform *De Correspondent* introduceert de term "thierypicking" oftewel wetenschappelijk klinken terwijl je desinformatie verkoopt. Dit lijkt tegelijkertijd ook de pr-matige insteek te zijn van de eenzijdige en tevens verdraaide berichtgeving over vlinders waarvan ik enkele voorbeelden heb gegeven. Dit dient ons gemeenschappelijke doel van de vlinderbescherming allesbehalve. Desinformatie wordt verspreid naar alle uithoeken van de maatschappij en beïnvloedt tevens de wetenschap.

Het werk van Vogels et al. (2011) is ondanks alles interessant genoeg, omdat het een van de weinige Nederlandse studies ooit is naar de effecten van stikstof op een nachtvlinder. Het onderzoek roept alleen veel vraagtekens bij mij op: het experiment is uitgevoerd met een inteelt legsel afkomstig van de Engbertdijkvenen ("waar nog een grote populatie aanwezig is"). Het experiment werd vervolgens uitgevoerd met slechts 40 rupsen. Een totaal van 20 rupsen kreeg plantenmateriaal van de Ginkelse Heide voorgeschoteld (afkomstig uit een stikstofarm gebied) en de andere helft ontving verrijkte planten uit een bosgebied tussen de A12 en een maisakker. De rol van giftige stoffen en micro-organismen is daarbij niet nader bestudeerd, iets wat je wel mag verwachten als je planten uit een volstrekt andere setting introduceert. Tot slot, het feit dat er toch een huisvlieg als parasiet bij deze ex ovum kweek verscheen, indiceert absoluut geen gesloten opstelling. Ironisch gezien deden de nachtpauwogen het ditmaal beter op de Ginkelse heide dan de wintervlinders in Van den Burg et al. (2014) van dezelfde locatie die hier (zogenaamd) "massaal" stierven. In een discussie komt dit nergens terug. Bink (1992) stelt bovendien dat heideblauwtjes, *Plebejus argus* (Linnaeus, 1758) juist de jonge heidescheuten uitzoeken vanwege het hogere stikstofgehalte. We zien dat ook terug bij de jonge rupsen van de nachtpauwoog. Veel meer vlienderrupsen prefereren de jonge scheuten, vermoedelijk vanwege het hogere stikstofgehalte. Hirayama et al. (1997) stellen zelfs dat sommige vlinders zoals de zijderups, *Bombyx mori* (Linnaeus, 1758) stikstof (ammoniak in dit geval) om kan zetten naar aminozuren die nodig zijn voor de aanmaak van zijde-eiwitten. Ook voor nachtpauwogen en diverse andere spinners kan opname van stikstof 'nuttig' zijn voor geheel andere doeleinden dan alleen groei. In mijn optiek zijn de werken van Vogels en Van den Burg onbetrouwbaar.

Laten we dan ook kijken wat er wél bekend is over stikstof op niveau van het individu (en eventueel populatieniveau). Fischer en Fiedler (2000) toont een eerste meer steekhoudend onderzoek dat min of meer een negatief effect van stikstof beschrijft bij de bruine vuurvlin-der, *Lycaena tityrus* (Poda, 1761) (Fig. 2), in de Italiaanse Alpen. Vrouwtjes maak-ten in dit onderzoek geen onderscheid tussen planten met een hoog of lage concentratie aan stikstof. Hoewel de rupsen sneller groeiden, leverde het over het algemeen een veel hoger sterfte-percentage op (m.b.t. rupsen en ook poppen). Er was sprake van zo'n 1200 eitjes. Het werk van Kurze et al. (2018) constateerden dat bemeste planten inderdaad bijdraagt aan een verhoogde sterfte bij een aantal dagvlinders en twee nachtvlinders. Het betreft eveneens een onderzoek met behoorlijke aantallen eitjes. Ook al is ook hier het nodige op te merken als het gaat over de proef-opstelling, het is wel het eerste onder-zoek dat met overtuigend bewijs komt en bovendien een zeer relevante en lezens-waardige discussie bevat. Verschillende auteurs veronderstellen in recente studies dat een verhoogd stikstofgehalte

FIGUUR 2. Bruine vuurvlin-der, *Lycaena tityrus*. Vooralsnog de enige vlindersoort waarbij negatieve effecten door stikstof met voldoende bewijslast is vastgesteld.

een plant minder aantrekkelijk maakt omdat de verhoogde afweer mede voortkomt uit van stikstof afkomstige bouwstenen. Vlinders kunnen zo de “sterke” planten met verhoogde afweer mijden bij de eiafzet. Het leggen van verbanden met plantontwikkeling en metabolisme van bijen maakt complexe vraagstukken wellicht ook weer een stuk inzichtelijker. Studies naar de invloed van stikstof op nectar toonde bijvoorbeeld al aan dat bepaalde aminozuren (asparagine en glutamine) toenemen bij stikstof, maar andere noodzakelijke aminozuren (arginine, asparaginezuur en glutaminezuur) afnemen (bijv. Gijbels et al., 2015). Het kan ook weer de aantrekkelijkheid van planten verlagen omdat de chemische structuur van planten verandert, althans bij sommige bijen (bijv. Carter et al., 2006 en Bertazzini et al., 2010). Bij bepaalde vliegen ontwikkelen de zogenaamde chemosensorische cellen zich onvoldoende bij een overvloed van bepaalde aminozuren (Shiraishi and Kuwabara, 1970). Fischer en Fiedler (2000) suggereren dat een te veel aan stikstof bij de bruine vuurvlianderrupsen leidt tot een overlevingsstrategie om dan maar zo snel mogelijk te gaan vreten; met allemaal (o.a. fysiologische) problemen ten gevolg. Zo zijn er nog een aantal voorbeelden te bedenken. Buiten het feit dat het leefgebied structureel is veranderd als gevolg van stikstof mogen we wel verwachten dat stikstof daadwerkelijk een

nadelig effect *kan hebben* op vlinders. Wat dat betreft hebben vlinders en stikstof eerder een haat-liefde verhouding. Tegenwoordig zijn de meeste berichtgevingen over stikstof gericht op een overvloed aan het element, niet op een gebrek eraan, ook dat hoort binnen het objectieve wetenschappelijke onderzoek thuis. Maar ook bij het gebrek aan aandacht voor rupsen, kweken en empirische onderzoek en oog voor het grote plaatje blijft het een kennishaat.

Ondanks dat ik mij nu geruime tijd bezighoud met rupsen kan ik de huidige vlindersterfte niet los zien van tal van andere factoren die overwegend het gevolg zijn van een veranderend klimaat zoals periodieke droogte, zeknatte en mildere winters, micro-organismen en plant-insect synchronisatieproblematieken. We oefenen op zoveel verschillende manieren druk uit op de aardse systemen dat we zullen eindigen met een heel gecompliceerde en soms contra-intuïtieve reeks problemen. In het kader van “verschraling” hebben we al maaiende samen met de stikstof ook veel mineralen afgevoerd en die onze planten (en dus ook insecten) zo hard nodig hebben. Voor onze landbouw hebben we ten slotte ook nog weer het grondwaterpeil zo verlaagd, dat de mineralen nauwelijks meer boven komen. Je kunt je bovendien afvragen hoeveel biljoenen rupsen, poppen, eitjes met maaisel we intussen al niet naar de vlinderhemel hebben gestuurd in het kader van “verschraling” en “natuurbescherming”. Wij mensen zijn de moordenaar, niet de stikstof.

Bronnen

- Bertazzini, M, Medrzycki, P, Bortolotti, L, Maistrello, L & Forlani, G. 2010. Amino acid content and nectar choice by forager honeybees (*Apis mellifera* L.). *Amino Acids* 39: 315-318.
- Bink, FA. 1992. Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa. Wageningen, IBN & Unie van Provinciale Landschappen.
- Carter, C, Shafir, S, Yehonatan, L, Palmer, RG & Thornburg, R. 2006. A novel role for proline in plant floral nectars. *Naturwissenschaften* 93: 72-79.
- Fischer, K & Fiedler, K. 2000. Response of the copper butterfly *Lycaena tityrus* to increased leaf nitrogen in natural food plants: evidence against the nitrogen limitation hypothesis. *Oecologia* 124: 235-241.
- Gijbels, P, Ceulemans, T, Van den Ende, W & Honnay, O. 2015. Experimental fertilization increases amino acid content in floral nectar, fruit set and degree of selfing in the orchid *Gymnadenia conopsea*. *Oecologia* 179: 785-795.
- Hirayama, C, Konno, K & Shinbo, H. 1997. The pathway of ammonia assimilation in the silkworm, *Bombyx mori*. *Journal of Insect Physiology* 43: 959-964.
- Kerslake, JE, Woodin, SJ & Hartley, SE. 1998. Effects of carbon dioxide and nitrogen enrichment on a plant–insect interaction: the quality of *Calluna vulgaris* as a host for *Operophtera brumata*. *New Phytologist* 140: 43-53.
- Kurze, S, Heinken, T & Fartmann, T. 2018. Nitrogen enrichment in host plants increases the mortality of common Lepidoptera species. *Oecologia* 188: 1227-1237.
- Marquis, RJ & Koptur, S. 2022. Caterpillars in the Middle Tritrophic Interactions in a Changing World. Springer Nature.
- Myers, JH. 1979. The effects of food quantity and quality on emergence time in the cinnabar moth. *Canadian Journal of Zoology* 57: 1150-1156.

- Myers, JH & Post, BJ. 1981. Plant nitrogen and fluctuations of insect populations: A test with the cinnabar moth - tansy ragwort system. *Oecologia* 48: 151-156.
- Nijssen, M, Bouwman, J & Siepel, H. 2014. Hoe zijn negatieve effecten van stikstofdepositie op diersoorten te mitigeren? *De Levende Natuur* 115: 167-171.
- Pähler, R, Dudler, H & Hille, A. 2019. *Das stille Sterben der Schmetterlinge*. Eigenverlag R. Pähler.
- Reitz, LP (ed.). 1960. *Biological and chemical control of plant and animal pests*. American Association for the Advancement of Science 61.
- Scriber, JM, & Slansky, F. 1981. The nutritional ecology of immature insects. *Annual Review of Entomology* 26: 183-211.
- Shiraishi, A & Kuwabara, M. 1970. The effects of amino acids on the labellar hair chemosensory cells of the fly. *Journal of General Physiology* 56: 768-782.
- SoortenNL 2022a. Stikstof en de kleine wintervlinder. <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=29801>
- SoortenNL 2022b. Stikstof en de nachtpauwoog. <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=29816>
- Stark, RW. 1965. Recent Trends in Forest Entomology. *Annual Review of Entomology* 10: 303-324.
- Throop, HL & Lerdau, MT. 2004. Effects of nitrogen deposition on insect herbivory: implications for community and ecosystem processes. *Ecosystems* 7: 109-133.
- Van den Burg, A, Dees, A, Huigens, T, Bijlsma, RJ & de Waal, R. 2014. Voedselkwaliteit en biodiversiteit in bossen van de hoge zandgronden. *Boschap, bedrijfschap voor bos en natuur*.
- Van den Burg, AB, Berendse, F, van Dobben, HF, Kros, J, Bobbink, R, Roelofs, J, Odé, B, van Swaay, CAM, Sierdsema, H, Siebel, HN, Wallis de Vries, M. 2021. Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof: stikstof en natuurherstel. *Wereld Natuur Fonds*.
- Vogels, J, van den Burg, A, Remke, E & Siepel, H. 2011. Effectgerichte maatregelen voor het herstel en beheer van faunagemeenschappen van heideterreinen. *Evaluatie en ontwerp van bestaande en nieuwe herstelmaatregelen (2006-2010)*. *Boschap, bedrijfschap voor bos en natuur*.
- Wallis de Vries, MF. 2006. Larval habitat quality and its significance for the conservation of *Melitaea cinxia* in northwestern Europe. In: *Larvalökologie von Tagfaltern und Widderchen in Mitteleuropa* (Fartmann T & Hermann G, ed.). *Abhandlungen Westfälischen Museum für Naturkunde* 68: 281-294.
- Wallis de Vries, MF. 2013. Hoe stikstof vlinders laat stikken. *Entomologische Berichten* 73: 158-163.
- Wallis de Vries, MF. 2019. Minder vlinders door stikstof. <https://www.vlinderstichting.nl/actueel/nieuws/nieuwsbericht/minder-vlinders-door-stikstof>
- Young, M. 1997. *The Natural History of Moths*. Poyser Natural History Series.

Societas Europaea
Lepidopterologica

23e SEL CONGRES 2023 & 11e FORUM HERBULOT IN FRANKRIJK "CONSERVATION, ECOLOGY AND SYSTEMATICS OF LEPIDOPTERA IN A CHANGING WORLD"

De SEL, de Society for European Lepidopterology (*Societas Europaea Lepidopterologica*) organiseert in 2023 een congres in Orléans, Frankrijk, van 25 tot 29 september. Dit is bij uitstek een gelegenheid voor Nederlandse en Belgische vlinderliefhebbers eens zo'n congres bij te wonen: niet te ver en makkelijk te bereizen met trein of auto.

SEL congressen kenmerken zich door een gemoedelijke sfeer met zowel professionals als amateurs. Er komen bekende wetenschappers die hun onderzoek toelichten, maar ook studenten en amateurs houden er voordrachten of laten een poster zien. Er zijn altijd enthousiastelingen die 's avonds lampen opzetten en er is meestal een excursie. Ook is Orléans een aantrekkelijke stad om in rond te lopen en uit eten te gaan. Als bijzonderheid wordt dit congres tegelijk georganiseerd met het Forum Herbulot, de club van de liefhebbers van Geometridae (<http://www.herbulot.de/>).

De kosten voor het congres, inclusief alle lunches en het congresdiner bedragen waarschijnlijk € 200, maar dan moet je wel lid zijn (of worden) van de SEL, niet leden betalen aanzienlijk meer. Daar komen natuurlijk de hotelkosten plus enkele avondmaaltijden bij. Meer informatie over het congres kun je vinden op de website van SEL <http://www.soceurlep.eu/congresses/> en later ook op Le Studium: <https://www.lestudium-ias.com/>.

Voor het lidmaatschap zie hier: <http://www.soceurlep.eu/membership/>.

Met een lidmaatschap van SEL steun je de internationale gemeenschap van lepidopterologen en je maakt de publicatie van het tijdschrift *Nota Lepidopterologica* en het organiseren van congressen mogelijk.

Erik van Nieukerken (nieuwerkerken@naturalis.nl)

LE STUDIUM
CONFERENCES
ORLÉANS | 2023

25 - 29 September 2023

Conservation, Ecology and Systematics of Lepidoptera in a changing world

The 23rd European Congress of Lepidopterology & 11th Forum Herbulot

LOCATION

Hôtel Dupanloup
1, rue Dupanloup
45000 Orléans - FR

CONVENOR

**Dr Carlos Lopez-
Vaamonde**

Forest Zoology Research Unit (URZF)/ Centre
INRAe Val de Loire -FR
& Insect Biology Research Institute (IRBI),
University of Tours / CNRS - FR

.....
This conference is organised in the framework
of the regional thematic research network
"Entomocentre"
.....

PROGRAM - REGISTRATION

registration@lestudium-ias.fr
www.lestudium-ias.fr

Picture by Antoine Guiguet

LE STUDIUM
Loire Valley
Institute for Advanced Studies

VOORJAARSBIJEENKOMST SECTIE SNELLEN

De volgende bijeenkomst van de sectie wordt gehouden op
Zaterdag 18 februari 2023

Om 11.00 uur in het Centrum voor Natuur- en Milieu- Educatie “Landgoed Schothorst”
het Groene Huis te Amersfoort, Schothorsterlaan 21, 3822 NA Amersfoort;
tel: (033) 469 52 00; e-mail: cnme@amersfoort.nl

AGENDA

10.30 uur	Zaal open
11.00 uur	Opening met bestuurswisseling & bestuursmededelingen
12.30 uur	Lunchpauze
13.30 uur	Faunistische mededelingen (met korte pauze rond 14.30 uur)
16.00 uur	Sluiting

Routebeschrijving, zie <https://www.hetgroenehuisamersfoort.nl/contact>
Voor openbaar vervoer check <https://9292.nl>

VOORJAARSBIJEENKOMST SECTIE TER HAAR

De volgende bijeenkomst van de sectie wordt gehouden op
zaterdag 1 april 2023

Om 11.00 uur in Natuurcentrum "De Schaapskooi" Overboeicop 15,
4145 NN Schoonrewoerd. Tel: 0345-641201 website: www.natuurcentrum.nl

N.B. In verband met de coronamaatregelen wordt u verzocht zich van tevoren aan te melden bij de secretaris Maja de Keijzer via boos@xs4all.nl. Voor last minute aanmelding kunt u terecht bij de voorzitter Klaas Kaag, tel. (06-56650423).

AGENDA

10.30 uur	Zaal open
11.00 uur	Opening & bestuursmededelingen
12.30 uur	Lunchpauze
13.30 uur	Faunistische mededelingen
16.00 uur	Sluiting

Bereikbaarheid met de auto

Vanaf de A27 vanuit Breda: neem afslag Lexmond. Na 200 meter op rotonde rechts naar Hei- en Boeicop. Na 100 meter rechts naar Hei- en Boeicop. Volg deze weg 5200 meter, door het dorp. (Let op de snelheidsbeperking!!). Aan de rechterzijde is "De Schaapskooi".

Vanaf richting Utrecht: neem A2 richting 's-Hertogenbosch. Na verkeersplein Everdingen, 4500 meter, afslag 12 (Leerdam/Everdingen). Bij de tweede kruising rechtsaf: Hei- en Boeicop-Lexmond. Na 1800 meter aan linkerzijde is "De Schaapskooi".

Vanaf de A2 's-Hertogenbosch: na verkeersplein Deil doorrijden tot afslag Zijderveld/Leerdam. Hierna zie boven.

Bereikbaarheid met het openbaar vervoer

Vanaf NS station Utrecht en vanaf NS station Leerdam rijdt U-OV buslijn 85 op zaterdagen twee keer per uur. De uitstaphalte is op de kruising naar Hei- en Boeicop (halte Kortgerecht Blauwbijl). Vanaf hier een kleine 20 minuten lopen naar de Schaapskooi. Check <https://9292.nl> voor actuele informatie over de vertrektijden.

Richtlijnen voor auteurs van Franje

Iedereen die een voordracht gehouden heeft tijdens de bijeenkomsten van de werkgroep Snellen en de sectie Ter Haar wordt verzocht binnen 4 weken na de bijeenkomst een samenvatting van de voordracht op te sturen naar de secretaris van Snellen of Ter Haar (zie colofon voor mailadressen). Zie de aanwijzingen hieronder.

- Titel op eerste regel, regel open, dan auteur(s), regel open, tekst vanaf regel 5.
- De eerste keer dat een soort genoemd wordt moeten zowel de wetenschappelijke naam (met naamgever en jaartal) én de Nederlandse naam genoemd worden. Voorbeeld: *Laspeyria flexula* (Denis & Schiffermüller, 1775), bruine sikkeluil. Let op de belettering: wetenschappelijke naam cursief, geslachtsnaam met hoofdletter, soortnaam met kleine letter; Nederlandse naam met kleine letter.
- Data van waarnemingen: 12 september 2019 weergegeven als 12.ix.2019.
- Verwijzingen naar bronnen met naam en jaartal tussen haakjes, bijvoorbeeld:
 - De rups leeft van korstmossen en is schitterend gecamoufleerd (Voogd, 2019); of:
 - Lempke (1960) schreef dat *flexula* een ruim verbreide soort was op zandgronden.
- Verwijzingen naar websites tussen haakjes, bijvoorbeeld (waarneming.nl)
- Foto's altijd apart meesturen in originele (ongecomprimeerde) vorm, met vermelding van de plaats en datum waar de foto gemaakt is.
- Auteurs moeten zelf zorgen voor toestemming van het gebruik van foto's van internet (lepiforum, vlindernet, etc.)

Voorbeelden van bronnen

Ellis, WN, Groenendijk, D, Groenendijk, MM, Huigens, ME, Jansen, MGM, van der Meulen, J, van Nieukerken, EJ & de Vos, R. 2013. Nachtvinders belicht: dynamisch, belangrijk, bedreigd. De Vlinderstichting, Wageningen & Werkgroep Vlinderfaunistiek, Leiden.

Lempke, BJ. 1960. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (dertiende supplement). Tijdschrift voor Entomologie 109: 221-301.

Voogd, J. 2019. Het Nachtvlinderboek. KNNV Uitgeverij, Zeist.
waarneming.nl, geraadpleegd op 1 december 2019.

www.vlinderstichting.nl/vlinders/overzicht-vlinders/details-vlinder/bruine-sikkeluil, geraadpleegd op 1 december 2019.

Achterblad: Twee rupsen van *Lycia hirtaria* (Clerck, 1759), dunvlerkspanner

Foto: Paul Kreijger

